

Achtentwintigste Trap: Verhandeling over het heilige en gelukzalige gebed (proseuchê)¹, moeder van de deugden en over de geestelijke en lichamelijke houding tijdens het gebed.

1.² Het gebed is naar zijn hoedanigheid samenzijn (*synousia*) en eniging (*henôsis*) van mens en God³. Naar zijn efficiëntie (*energeia*) echter instandhouding van de wereld, verzoening met God⁴, moeder en ook dochter van tranen⁵, uitboeting (*hilamos*) van zonden⁶, dam tegen bekoringen⁷, scheidsmuur tegen kwellingen, vernietiging van oorlogen, werk van engelen, voedsel van alle lichaamloze wezens, de toekomstige vreugde (*euphrosynê*)⁸, grenzeloze werkzaamheid, bron van deugden, verschafter van genadegaven (*charisma*), onzichtbare vordering, voedsel van de ziel, verlichting van de geest⁹, bijl tegen wanhoop, bewijs van hoop, bevrijding van de droefheid, rijkdom van de monniken, schat van de hesychasten (*hêsychastês*), vermindering van toorn, de spiegel van vordering, manifestatie van geestelijke vooruitgang, bewijs van onze (geestelijke) toestand, de openbaring van wat komt, voorteken van hemelse heerlijkheid (*kleos*). Het gebed is voor wie waarlijk bidt rechtbank, zaal van het vonnis en tribunaal van de Heer, dat komt vóór het toekomstige tribunaal¹⁰.

2. Laten we rechtstaan en luisteren naar die heilige koningin van de deugden (= het gebed) die met luide stem roept en zegt: "Kom tot mij gij allen die moe zijt en onder lasten gebukt, en ik zal u verkwikken. Neem mijn juk op u en ge zult rust (*anapausis*) vinden voor uw zielen, [en genezing (*iasis*) voor uw wonden], want mijn juk is zacht (cf Mt 11,28-30) [en brengt genezing voor zware zonden]".

3. Wanneer wij ons op weg begeven om voor het aanschijn te gaan staan van onze God en Koning¹¹ en met Hem te spreken, laten wij dan niet onvoorbereid¹² die weg afleggen uit vrees dat Hij, wanneer Hij vanuit de verte ziet dat wij niet de wapens en de kleding dragen om voor een koning te verschijnen (cf Mt 22,11-13), aan zijn dienaren en slaven opdracht geeft ons in de boeien te slaan en ons te verbannen ver van zijn aangezicht en na onze verzoeken (*deêsis*) verscheurd te hebben, ze in ons gezicht terug te werpen.

4. Wanneer ge u op weg begeeft om voor het aanschijn van de Heer te gaan staan, moet het kled van uw ziel volledig geweven

zijn met de draad of liever met de versiering van afwezigheid van wrok (*amnêsikakia*)¹³. Anders zult ge geen baat vinden bij het gebed. Heel het weefsel van uw gebed weze eenvoudig, want door één woord¹⁴ hebben de tollenaar en de verloren zoon zich met God verzoend (cf Lc 18,13; 15,21).

5.a. Het staan vóór God van wie bidden is één en hetzelfde, maar het bezit veel variatie en verschil. De enen komen tussen (*entygchanô*) bij God als bij een vriend en meester en bieden (Hem) hun lofzang (*hymnos*) en hun smeekgebed (*hikesia*) aan ten bate van anderen overigens en niet van zichzelf.

b. Anderen verlangen meer rijkdom, roem en vrijmoedigheid (*parrhêsia*)¹⁵. Sommigen vragen geheel en al verlost te worden van hun tegenstander. Sommigen bidden vurig om een of andere beloning (*axia*) te verkrijgen. Sommigen dan weer vragen de volledige onbezorgdheid (*amerimnia*) met betrekking tot hun schuld. Anderen bidden om bevrijding uit de gevangenis, en nog anderen om vergiffenis voor hun misdaden.

6.a. Laten wij vóór alles in het charter van ons gebed oprechte dankzegging (*eucharistia*) inschrijven, maar op de tweede plaats, belijdenis (*exomologêsis*) (van onze zonden) en de diepgevoelde (*en aisthêsei*) vermorzeling (*syntrimmos*) van onze ziel. Laten wij daarna onze smeekbede kenbaar maken aan de Koning van het heelal.

b. Voorgaande wijze van bidden is de beste, zoals aan een van de broeders door een engel van de Heer getoond werd¹⁶.

7. Indien gij ooit verplicht geweest zijt rekenschap te geven aan een zichtbare rechter, dan hebt gij geen ander voorbeeld nodig voor uw houding tijdens uw gebed. Indien ge nooit ofwel zelf voor een rechter hebt gestaan ofwel gezien hebt dat anderen verhoord werden, leer dan tenminste wat zulke houding moet zijn uit de smeekbeden van de zieken tot hun artsen, wanneer zij op het punt staan door hen geopereerd of gecauteriseerd te worden.

8. Hang de wijze niet uit met gezochte uitdrukkingen voor uw gebed, want dikwijls heeft het eenvoudig en ongekunsteld gestamel van kinderen hun Vader die in de hemelen is gunstig gestemd.

9. Tracht niet veel woorden te gebruiken (*polylogein*)¹⁷, opdat uw geest niet verstrooid wordt door het zoeken van woorden. Eén woord van een tollenaar heeft God genadig gestemd, en één gelovig woord heeft de goede moordenaar gered. Wordenkra-

merij (*polylogia*) tijdens het gebed heeft dikwijls de geest met voorstellingen misleid en tot verstrooidheid gebracht, maar het herhalen van één woord (*monologia*) bevordert gewoonlijk de concentratie van de geest.

10. Indien gij met zoetheid vervuld wordt (*kathêdynamai*) of met berouw (*katanyssomai*) bij een woord van uw gebed, blijf er dan bij stilstaan, want dan is onze engelbewaarder (*phylax*) samen met ons aan het bidden.

11. Word niet vrijpostig (*parrhêsiazomai*) (in uw gebed tot God), zelfs indien gij de zuiverheid bezit, maar benader Hem liever met diepe nederigheid, en ge zult met groter vrijmoedigheid spreken (*parrhêsiazomai*)¹⁸.

12. Zelfs indien gij heel de ladder der deugden beklommen hebt, bid dan voor de vergiffenis van uw zonden¹⁹. Luister naar Paulus die roept over de zondaars: "onder wie ik de eerste ben" (1 Tim 1, 15).

13. Olijfolie en zout plegen spijzen op smaak te brengen, maar matigheid (*sôphrosynê*) en tranen geven vleugels aan het gebed.

14. Indien gij u bekleed hebt met alle zachtmoedigheid (*praotês*) en alle toorn (*aorgêsia*) hebt afgelegd²⁰, dan moet gij u niet veel meer afmatten om uw geest te bevrijden uit zijn gevangenschap.

15. Zolang wij het echte gebed niet bezitten, gelijken wij op hen die in het begin de kinderen leren lopen²¹.

16. Vecht (*pykteuô*) om uw gedachte te verheffen of liever om haar op te sluiten in de woorden van uw gebed, en indien zij (=uw gedachte) omwille van uw kindzijn verslapt en eruit valt, voer haar opnieuw binnen. Want de onstandvastigheid (*to astaton*) is eigen aan onze geest, maar het is eigen aan God alles duurzaam te kunnen maken (*histaô*)²².

17. Indien gij zonder onderbreking de strijd gevoerd hebt, zal Hij die de grenzen bepaalt voor de zee van de geest in u verblijven en Hij zal tot haar (= de zee van uw geest) zeggen tijdens uw gebed: "Tot daar zult gij gaan en niet verder" (Job 38, 11).

18. Het is onmogelijk een geest in de boeien te slaan; maar waar de Schepper van de geest is, is alles Hem onderworpen.

19. Indien gij ooit de Zon (= Christus) aanschouwd hebt (*theaomai*)²³, zoals het moet, dan zult gij met Hem ook op een passende wijze kunnen spreken. Hoe zoudt gij anders werkelijk kunnen spreken met (*entygchanô*) Hem die gij niet gezien hebt.

20. Het beginstadium van het gebed bestaat erin door één

woord (*monologistôs*) aanvallen te verjagen zodra ze opduiken. Het tussenstadium is dat onze gedachte blijft in wat wij zeggen en denken. Het eindstadium is de verrukking tot de Heer.

21. Anders is de vreugde (*agalliasis*)²⁴ die tijdens het gebed hen overkomt die in gemeenschap leven en anders die hen die in eenzaamheid (*hesychia*) leven tijdens het bidden te beurt valt. Want de eerste is misschien een weinig geëxalteerd (*phantazomai*), de tweede is geheel vervuld met nederigheid.

22. Indien ge uw geest steeds oefent om niet af te dwalen, zal hij ook in uw nabijheid zijn wanneer men u de maaltijd opdient. Indien uw geest echter ongehinderd ronddwaalt, zal hij nooit bij u aanwezig kunnen blijven.

23. De grote beoefenaar van het verheven en volmaakte gebed zegt: "Ik wil liever vijf woorden met mijn verstand zeggen" (1 Kor 14,19) enzovoort... Maar iets dergelijks is niet voor beginners (*nêpiôdês*). En daarom hebben wij, omdat wij onvolmaakt zijn, nood, behalve aan kwaliteit, ook aan de grote kwantiteit (van woorden). Het tweede immers verwekt het eerste²⁵ want, zegt men, "Hij geeft een gebed [dat zuiver is] aan wie [onverdroten] bidt, [althoewel bezoedeld en moeizaam]" (cf 1 S 2,9).

24. Iets anders is bezoedeling (*rhypos*) van het gebed en iets anders vernietiging (*aphanismos*) en iets anders diefstal (*klopê*) en iets anders ontkrachting (*mômos*) van het gebed. Bezoedeling van het gebed is vóór God staan en onbetamelijke voorstellingen opwekken. Vernietiging van het gebed is zich laten vangen (*aichmalôtizomai*) in nutteloze zorgen²⁶. Diefstal is dat onze gedachte ongemerkt verstrooid is. Ontkrachting (*mômos*) is er wanneer welke bekoring ook ons overvalt²⁷.

25. Indien we niet alleen zijn op het ogenblik dat wij voor God staan (om te bidden), laten wij dan inwendig de houding van het smeekgebed aannemen. Wanneer echter de vertolkers (*hypêretês*) van de lofprijzingen niet aanwezig zijn, laten wij dan ook de uiterlijke houding voor het smeekgebed aannemen (*typô*), want bij wie onvolmaakt zijn conformeert de geest zich dikwijls aan het lichaam.

26. Allen, maar vooral zij die naar de Koning komen, om vergiffenis te krijgen van hun schuld, hebben een onuitsprekelijke vermorzeling des harten (*syntrimmos*) nodig.

27. Indien wij ons nog in de gevangenis bevinden, laten wij dan luisteren naar hem die aan Petrus zegt: "Omgord u [met de

linnen doek van de gehoorzaamheid, en ontkleed u van (de verlangens) van uw eigen wil en ga, daarvan ontdaan (*gymnos*), naar de Heer in uw gebed, terwijl ge alleen zijn wil²⁸ aanroept. Dan zult gij God opnemen die het roer van uw ziel vasthoudt en u zonder dat gij gevaar loopt bestuurt]" (cf Hnd 12,8)²⁹.

28. Wanneer gij opgestaan zijt uit liefde voor de wereld (*philokosmia*) en uit liefde voor het genot (*philêdonia*), werp dan uw zorgen van u af, ontkleed u van uw gedachten, verloochen uw lichaam, want het gebed is niets anders dan vervreemding (*allotriôsis*)³⁰ van de onzichtbare en zichtbare wereld. "Wat immers heb ik in de hemel?" Niets. "En buiten U wat heb ik gevraagd op de aarde?" (Ps 72,25) Niets, tenzij zonder afgeleid te worden in het gebed altijd gehecht te zijn aan U. Voor sommigen is de rijkdom, voor anderen de roem, voor nog anderen de schepping het voorwerp van hun begeerte. "Voor mij is gehecht te zijn aan God begerenswaardig, en in Hem de hoop te plaatsen [van mijn hartstochteloosheid (*apatheia*)]" (cf Ps 72,25.28).

29. Het geloof geeft vleugels aan het gebed, zonder het geloof immers is het niet mogelijk dat het (gebed) naar de hemel vliegt³¹.

30. Laten wij die met hartstochten behept zijn (*empathês*), volhardend bidden tot de Heer, want allen die hartstochtloos zijn (*apathês*) hebben vanuit behept zijn met hartstochten (*empathêia*) vooruitgang gemaakt naar hartstochteloosheid (*apatheia*)³².

31. Ofschoon de rechter God als God niet vreest (cf Lc 18,2), zal hij toch de ziel, die door haar zonde en haar zondeval weduwe van hem geworden is, recht verschaffen ten aanzien van haar lichaam, dat haar tegenstander is³³, en de haar vijandige geesten, omdat zij hem herhaaldelijk lastig valt (cf Lc 18, 1-7).

32. Onze goede zakenman (*pragmateutês*) trekt de dankbare (*eugnômôn*) zielen tot zijn liefde door snel hun bede te verhoren, maar de ondankbare (*agnômôn*) zielen van de honden laat hij naast zich zitten in gebed hongerend en dorstend naar de verhoring van hun bede, want, na brood gekregen te hebben, gaat de ondankbare hond onmiddellijk weg van wie het hem gegeven heeft.

33. Zeg niet na lange tijd in het smeekgebed (*deêsis*) doorgebracht te hebben, dat ge niets tot stand gebracht hebt, want gij hebt reeds iets tot stand gebracht. Want wat kan er een groter goed zijn dan zich te hechten aan de Heer en onafgebroken³⁴ te volharden in de eniging (*henôsis*) met Hem?

34. De veroordeelde vreest niet zozeer de gerechtelijke uitspraak van zijn straf als hij die zich toelegt op het gebed het beoefenen ervan vreest. Daarom kan hij, indien hij ietwat verstandig en scherpzinnig is, door de herinnering daaraan (=aan dit strafvonnis) alle beschimping en toorn, alle kommer en zorg, alle kwelling en verzadiging, alle gedachte (*logismos*) en beproeving (*peirasmos*) van zich afzetten³⁵.

35. Maak u reeds van tevoren klaar door een voortdurend innerlijk (*en tē psychēi*) gebed om in Gods aanwezigheid te staan tijdens uw smeekgebed, en gij zult snel vorderingen maken.

36. Ik heb gezien dat sommigen, die schitterden in gehoorzaamheid en zich inspanden om naar best vermogen in hun geest de gedachtenis (*mnēmē*) aan God³⁶ sterk te koesteren, zodra ze begonnen te bidden, én snel hun geest konden concentreren én als uit een bron tranen stortten. Ze waren immers van tevoren getraind door de heilige gehoorzaamheid³⁷.

37. De psalmodie in gemeenschap gaat gepaard met afleidingen en verstrooidheden, maar bij de psalmodie in eenzaamheid (*idiazô*), gaat het niet zo. Maar de lusteloosheid (*akêdia*) bevecht de laatste, en de ijver (*prothymia*) werkt samen met de eerste.

38. De oorlog toont de liefde van de soldaat voor zijn koning, de tijd besteed aan het gebed en de praktijk van het gebed bewijst de liefde van de monnik voor God. Uw gebed zal u een inzicht verschaffen in uw eigen zieletoestand. De theologen³⁸ karakteriseren het gebed immers als de spiegel van de monnik.

39. Wie met iets bezig is en daarmee doorgaat, wanneer het uur van het gebed aanbreekt, wordt door de demonen beetgenomen. Want het doel van die dieven is uur na uur van ons weg te roven.

40. Weiger niet, als iemand het u vraagt, voor een ziel te bidden, zelfs indien ge het gebed niet bezit, want het geloof van wie een gebed vraagt redt dikwijls ook hem die met vermorzeling [des harten] (*syntrimmos*) bidt. Word niet hoogmoedig (*epairesthai*), wanneer gij voor een ander bidt en verhoord wordt, want het is zijn geloof dat heeft gewerkt en krachtig is geweest.

41. Ieder kind zal over de kennis die hij van zijn leermeester heeft geleerd dagelijks zonder uitzondering door hem onderzraagd worden. Iedere geest, zal over de kracht, die hij in elk gebed van God heeft gekregen, terecht om rekenschap worden gevraagd. Daarom moeten wij aandachtig zijn.

42. Telkens wanneer gij waakzaam (*nêphontôs*) bidt, zult gij sneller bekoord worden tot woedeaanvallen, want dat is het doel

van de vijanden. Laten wij elke deugd en des te meer het gebed altijd zeer intens (*aisthêsei pollêi*) beoefenen. Dàn bidt de ziel intens (*en aisthêsei*), wanneer zij sterker is geworden dan haar toorn.

43. Wat met veel smeekbeden en in veel uren verworven is, is blijvend. Wie de Heer bezit, zal voor zichzelf tijdens zijn gebed niet meer het doel bepalen, want dan (=als hij de Heer bezit) pleit de Geest voor hem in hem met onuitsprekelijke verzuchtingen³⁹ (cf Rom 8,26).

44. Laat in het geheel geen zinnelijke inbeelding toe tijdens uw gebed, om geen zinsverbijstering (*ekstasis*)⁴⁰ te ondervinden.

45. De zekerheid (van de verhoring) (*plêrophoria*) van ieder bede wordt duidelijk in het gebed. Zekerheid (*plêrophoria*) is verlossing van twijfel. Zekerheid (*plêrophoria*) is onwankelbare openbaring van het onzichtbare.

46. Wees zeer medelijdend, gij die u toelegt op het gebed. In het gebed immers zullen de monniken het honderdvoudige ontvangen. De rest⁴¹ zullen zij ontvangen in het hiernamaals (cf Mt 19,29).

47. Wanneer het vuur⁴² in het hart komt inwonen, doet het het gebed verrijzen. En wanneer het gebed verrezen is en ten hemel opgenomen vindt er een nederdaling plaats van het vuur op de bovenverdieping van de ziel (cf Hnd 2,3)⁴³.

48. Sommigen zeggen dat gebed krachtiger is dan gedachte aan de dood. Ik zing een hymne voor de twee naturen van één persoon⁴⁴.

49. Een goed getraind paard wordt warm naargelang het verder loopt en pleegt in zijn draf te versnellen. Door draf versta ik de psalmodie en door paard de dappere geest. Van verre ruikt zulk paard de strijd (cf Job 39,25) en van tevoren getraind, blijft het verder volledig onoverwinnelijk.

50. Het is boosaardig uit de mond van wie dorst heeft water weg te nemen, maar het is nog boosaardiger dat een ziel die met berouw (*katanyxis*) aan het bidden is vóór de voltooiing van haar gebed zichzelf dat veelgeliefde staan in de aanwezigheid van God ontzegt.

51.a. Wend u niet af (van het gebed), zolang gij niet ziet dat het vuur en het water door de wil van de Voorzienigheid ophouden, want gij zult misschien in heel uw leven zulke geschikte gelegenheid om vergiffenis van uw zonden te verkrijgen niet meer bekomen.

b. Hij die van het gebed geproefd heeft, bezoedelt dikwijls zijn geest door één woord dat onoplettend wordt uitgesproken en,

wanneer hij dan terug gaat bidden, vindt hij niet wat hij verlangt, zoals hij gewend was.

52.a. Iets anders is het voortdurend toezicht te houden op (*episkopeô*) zijn hart, en iets anders is het toezicht te houden op (*episkopeuô*) zijn hart door de geest die als heerser en als hogepriester⁴⁵ geestelijke offers brengt aan Christus (cf Rom 12,1). De eersten, zoals een van hen, aan wie de titel 'de theoloog'⁴⁶ ten deel gevallen is, zegt, verteert het heilige hemelse Vuur dat in hen woont, omdat hun zuivering nog onvolmaakt is. De tweede categorie anderzijds verlicht (het heilige Vuur) naar de maat van hun volmaaktheid⁴⁷.

b. Want hetzelfde vuur wordt én verterend vuur genoemd, én licht dat verlicht⁴⁸. Zo komt het dat er zijn die, wanneer zij het gebed verlaten, dit doen als kwamen zij uit een oven van vuur, terwijl zij verlichting voelen van onreinheid en van materie.

c. Anderen daarentegen verlaten het gebed, als waren zij door licht omstraald en bekleed met een dubbele mantel van nederigheid en vreugde. Zij die zonder die twee inwerkingen uit het gebed komen, bidden met hun lichaam, om niet te zeggen bidden op joodse wijze.

d. Indien een lichaam, wanneer het een ander lichaam aanraakt, door de inwerking veranderd wordt, hoe zal een lichaam dan niet veranderen wanneer het het lichaam van God aanraakt met onschuldige handen.

53. Wij kunnen zien dat onze algoede Koning, zoals een aardse koning, soms persoonlijk, soms door een hoveling, soms door een slaaf, ja soms ook incognito zijn geschenken uitdeelt aan zijn soldaten, maar het is tenslotte in overeenstemming met het kleed van de in ons aanwezige nederigheid.

54. Zoals voor een aardse koning verfoeilijk is wie in zijn aanwezigheid staat en zijn gelaat afwendt en met de vijanden van zijn heer een gesprek voert, zo wordt door de Heer verafschuwd wie in gebed voor hem staat en onzuivere gedachten verwelkomt.

55. Als de hond⁴⁹ nadert, verjaag hem met uw wapen, en zo dikwijls hij zich brutaal gedraagt, wijk niet voor hem.

56.a. Vraag met rouwmoedigheid (*penthos*), zoek met gehoorzaamheid, klop met volharding (*makrothymia*): "want wie [zo] vraagt, krijgt, en wie zoekt vindt, en voor wie klopt zal worden opgedaan" (cf Mt 7,8; Lc 11,10).

b. Wacht u ervoor zomaar voor een vrouw te bidden tijdens uw gebed, opdat gij niet zult beroofd worden langs rechts⁵⁰.

57. Wil niet uw lichamelijke daden in detail belijden zoals ze zijn, om geen belager van uzelf te worden⁵¹.

58. Laat het tijdstip van het gebed voor u geen uur worden om noodzakelijke dingen, zoals bijvoorbeeld geestelijke zaken, te onderzoeken, anders wordt het beste deel u ontnomen (cf Lc 10,42).

59. a. Wie zonder ophouden de staf van het gebed vasthoudt, zal geen misstap doen. Indien het evenwel moest gebeuren, zal hij toch niet voor goed vallen, want het gebed is een vrome tirannie over God. Het nut van het gebed kunnen wij opmaken uit de hindernissen die de boze geesten opwerpen op het uur van de liturgievieringen (*synaxis*). Het effect van het gebed kunnen wij opmaken uit de nederlaag van de vijand⁵².

b. "Hieraan erken ik dat gij mij bemint, dat mijn vijand zich niet verheugt over mij" (cf Ps 40,12) [op het ogenblik van de strijd]. "Ik riep", zegt de psalmist, "met heel mijn hart" (Ps 118,145), dit is met mijn mond, en mijn ziel en mijn geest; "Want waar [die] twee [laatsten] vergaderd zijn, daar is God in hun midden" (cf Mt 18,20).

60. Niet alle lichamelijke, noch geestelijke behoeften zijn dezelfde bij allen. Aan sommigen past de snelheid, aan anderen het rustigere zingen bij de psalmodie, want de eersten zeggen dat zij de verstrooidheid (*aichmalôsia*) bekampen, de tweeden de onwetendheid (*amathia*)⁵³.

61. Indien gij u onophoudelijk tot de Koning wendt betreffende uw vijanden, heb dan goede moed: wanneer zij u aanvallen, zult gij u niet moeten inspannen, want zij zullen uit eigen beweging zich snel van u verwijderen. Want zij willen niet zien, de goddelozen, dat gij omwille van uw gebed een krans ontvangt, omdat gij tegen hen gestreden hebt. Daarenboven, zullen zij gegeseld door uw gebed vluchten als voor vuur.

62. Schep goede moed en gij zult God als leermeester hebben voor uw gebed.

63. Het is onmogelijk te leren zien door een uiteenzetting, want het zien komt voort uit de natuur. Zo is het ook niet mogelijk de schoonheid van het gebed te zien door de onderrichting van een ander. Want het gebed heeft voor zichzelf God als leermeester⁵⁴, die de mens de kennis leert (Ps 93,10) en (de gave van) het gebed geeft aan wie bidt en de jaren van de gerechten zegent (1 S 2,9). Amen.

NOTEN BIJ TRAP XXVIII

1. Voor Jo.Cl. is het gebed (proseuchê), koningin van de deugden (§2), van doorslaggevende betekenis voor de uitbouw van het deugdenleven. Afgezien van veel occasionele bemerkingen verspreid over heel zijn oeuvre wijdt hij er de volledige 28e trap aan. Hij biedt hier echter geen compacte leer over het gebed aan, maar eerder een aaneenrijgen van afzonderlijke beschouwingen waarbij het accent meer ligt op de onder het gebied van de ascese vallende voorbereidingen en de uiterlijke voltrekking van het gebed, terwijl de hogere gebedsvormen slechts aangeduid worden. Zijn bronnen zijn hier niet de apophtegmata, Barsanuphius en Dorotheüs. Wel vertoont hij talrijke parallellen met Evagrius, Maximus Confessor en Cassianus en voor een belangrijke onderdeel met Diadochus van Photike. Vö p. 230-231.
2. §1 Definities van het gebed (proseuchê).
3. Zie ook §28: 'in het gebed altijd gehecht te zijn aan U'; §33 'zich te hechten aan de Heer' en 'onafgebroken te volharden in het één-zijn met Hem'; §3: 'met de Heer spreken'. Vö p. 231 n. 1.
4. In Trap 28 prijst Jo.Cl. het gebed als verzoening met God (§1), geneesmiddel voor zware misstappen (§2) waarbij ieder gebed voor de boeteling een eenmalige gelegenheid kan zijn (§51) om van de zonden verlost te worden. Zie ook §2 en 51. Vö p. 183.
5. Meer gecompliceerd is de verhouding van gebed en tranen, die wederkerig is. Er zijn gevallen waar het gebed aan de oorsprong van de tranen ligt, maar ook het omgekeerde is mogelijk dat de tranen het ontstaan van het gebed begunstigen. Het gebed is dus tegelijk moeder en dochter van de tranen, wat bij Jo. Cl. een geliefd schema is. Vö p. 169.
6. Zie n 4.
7. De bekoring (peirasmos) wordt op drie manieren overwonnen; 1) door het onverdroten voortzetten van de ascetische oefeningen; 2) door het deemoedige, hoopvolle roepen tot God, door klagen en wenen; 3) door het gebed dat een dam tegen de beproeving is. Vö p. 227.
8. Zie ook §63 (noten).
9. Jo.Cl stelt de goddelijke werking in het innerlijk gebed voor met het beeld van het licht. Zie ook §47 en 63. Vö p. 241.
10. De onafgebroken concentratie op het Oordeel ("gedachte aan het Oordeel") heeft als gevolg een blijvende vrees voor de goddelijke rechtspraak, waarmee zich een ontspanning van de ziel verbindt, de rijkelijk vloeiende tranenstroom (27§36), en laat het gebed ervaren als een anticipatie van het toekomstige gerecht, want de bidder voelt zich reeds nu voor het goddelijk tribunaal staan. Vö p. 161v.
11. Bij alle vertrouwelijke dialoog met de Heer verliest Jo.Cl. nooit het gevoel voor afstand. Wij staan steeds als dienaars voor de koning. Vö p. 231.
12. De eis niet onvoorbereid naar het gebed te gaan wordt in §4 gespecificeerd: de vergevensgezindheid is het belangrijkste. Vö p. 232.
13. De afwezigheid van wrok is karakteristiek voor beginnelingen (26§14b).

Zonder haar is waarachtig gebed onmogelijk. Vö p. 203v. Cf trap 9 over de wrok.

14. Jo.Cl. spreekt over het "monologistos" gebed dat bestaat uit een aandachtig en onophoudelijk herhalen van een korte formule. Over het ontstaan van dat gebed zie L. Regnault, "La prière continuele "monologistos" dans la littérature apophtegmatique", in *Irénikon*, 47 (1974), p. 467-493. Een van de beste praktische commentaren van deze methode bieden de teksten van bisschop Ignace Briantchaninoff verzameld door E. Simond, *La prière de Jésus selon l'évêque Ignace Briantchaninoff*, Ed. Présence, 1976; zie ook Higoumène Chariton de Valamo, *L'art de la prière*, coll. "Spiritualité orientale", n° 18, Abdij van Bellefontaine, 1976. PD p. 345. Het "monologistos" gebed duikt voor de eerste maal op bij Diadochus van Photike. Vereiste voorwaarde is de van liefde gloeiende 'gedachtenis' (mnêmê) aan Jezus die in de diepte van het hart rust. Het wordt als een bijzondere genade ervaren en het is de Geest, die in ons binnenste bidt. Het is de heilige naam van de Heer Jezus die aangeroepen wordt, waarbij men zich van de eenvoudige vorm bedient 'Heer Jezus' (kyrie Iêsou) zonder het met het gebed van de tollenaar 'Zoon van God, ontferm U over mij' te verbinden. Later werden beide verbonden, wat het gebruik was op de Athos en later in Rusland. Het is een voortdurend gebed met verstrekkende effecten. Het reinigt de ziel van hartstochten en is een werkzaam wapen in de strijd tegen de demonen. Verder voert het tot een sterke concentratie van de geest (nous) die een afwijken naar fantasieën en verwarrende gedachten (logismos) verhindert. Na het verwijderen van al het storende kan men 'het licht van de geest' zien en komt men tot liefde tot God. Ons innerlijk is doordrongen van vreugde (chara) en de zoetheid (glykytês) van het Pneuma deelt zich mee aan onze ziel.

Jo.Cl. sluit zich aan bij Diadochus, maar neemt slechts enkele kenmerken over. Soms alludeert hij er zijdelings op in zijn strijd tegen de veelpraterij (polylogia) door te zeggen dat tollenaar en goede moordenaar door één woord gered werden (28§4.9). Van het Jezusgebed vermeldt hij slechts twee kenmerkende eigenschappen. Als het doel is zorgen dat de geest niet afdwaalt (28§22) dan zegt hij 'het herhalen van één woord bevordert de concentratie van de geest' (28§9). 'Het beginstadium van het gebed bestaat erin door één woord (monologistôs) aanvallen te verjagen zodra ze opduiken'. (28§20) Vö p. 243 v. (Vö wijkt af van L.Regnault. Zie 15 n. 44). Vgl. ook Jo.Cass., Coll. X, 10.

15. Daar de "vrijmoedigheid" (parrhêsia) een wezenlijk bestanddeel van de volmaaktheid is (5§5s), is het belangrijk dat zij na het verlies ervan door het gebed terug kan verkregen worden of vermeerderd. Vö p. 246.

16. Jo.Cass. (Coll. IX,11-15) spreekt van vier soorten gebed aangepast aan de trappen van de geestelijke vooruitgang. Voor de beginnelingen past de obsecratio, het gebed om zondenvergeving, voor de gevorderden de orationes (=vota), voor hen die in de vurigheid van de geest leven de postulationes pro aliis (het gebed voor de anderen), voor de volmaakten de dankzegging. Jo.Cl. stelt zich tevreden met een eenvoudiger schema – door

een engel aan een broeder geopenbaard –. Vooraan staat het dankgebed, volgt de exhomologese met boetende houding, aan het slot komt het smeekgebed. Over het dankgebed spreekt hij slechts occasioneel (bvb. 21§6). Zijn hoofdinteresse gaat uit naar het smeekgebed. Vö p. 237.

17. In het gebed moet men niet veel woorden gebruiken, of veel woorden tegelijk, maar één woord (monologein), en hetzelfde herhalen.

18. Het woord "parrhêsia" wordt door Jo.Cl. in twee betekenissen gebruikt. Dikwijls heeft het de pejoratieve betekenis van "vrijpostigheid", het tegengestelde van "nederigheid". Het betekent ook "vertrouwen, vrijmoedigheid". In §11 komen de twee betekenissen naast elkaar voor. Vö p. 246. Cf G.J.M.Bartelink, *Quelques observations sur parrhêsia dans la littérature paléo-chrétienne*, in *Graecitas et Latinitas Christianorum Primaeva. Supplementa*, 3 Nijmegen 1970, p. 5-57.

19. Mag de leer van Jo.Cl. over de zonde uit dogmatisch-speculatief oogpunt leemten vertonen, dan sluit dat zeker niet uit dat hij innerlijk van de macht der zonde en haar verwoestende gevolgen doordrongen is. Daarvan getuigt het levendig zondenbewustzijn, en vooral de aanmaning niet op te houden voor de vergiffenis van zijn zonden te bidden, ook indien men gans de ladder der deugden beklommen heeft. Vö p. 68 n. 7.

Indien alle vordering geschiedt in het groeien van de nederigheid, dan is het een teken van hoogste volmaaktheid zich steeds van zijn zonden bewust te zijn, omdat het aanvoelen der zonden steeds verfijnd wordt. Vö p. 179. Vgl. Regel van Benedictus hst.7.

Jo.Cl. legt grote nadruk op het gebed om zondenvergeving. Vö p. 235.

20. Voor Jo.Cl. (zoals voor Evagrius, Cassianus en Nilus) is de afwezigheid van toorn een noodzakelijke voorwaarde om te kunnen bidden. Vö p. 75 n. 3; p. 204.

21. "Zoals zij die de kleine kinderen oefenen, wanneer zij een weinig voortgaan en vallen ze terug oprichten, en meer leren stappen, laten wij zo ook onze geest, wanneer hij tijdens het gebed in zijn gekeerdheid naar God valt, terug oprichten en doen opstaan totdat hij de onwankelbaarheid bereikt heeft." s

22. Jo.Cl. hecht voornamelijk belang aan de zware opgave om in het gebed een volmaakte concentratie te bereiken d.i. het meester worden van de dwalende gedachten. Zijn praktische raad is de gedachten op te sluiten in de woorden van het gebed en, breekt de geest uit die begrenzing uit, dan moet hij weer opgevangen worden. Dit is alleen mogelijk met de hulp van God. Dit gebeurt niet snel want onstandvastigheid en beweeglijkheid behoort tot de eigen aard van onze geest. Doel van de bidder blijft altijd 'zonder afgeleid te worden in het gebed gehecht te zijn aan U' (§28). Vö p. 235.

23. d.i. "indien gij de Heer Jezus, Zon van gerechtigheid, niet aanschouwd hebt en kent door een volwassen geloof en een heilzame wijsheid". DK.

24. Zie ook § 63 (noten).

25. "De lichamelijke inspanning is zeer nuttig voor beginnelingen en hen die naar hun geestelijke leeftijd onvolmaakt zijn. Voor de volmaakten is zij

bijkomstig, daar de geest alleen en zonder voorstellingen van de ziel voor hen voldoende is. Maar voor de beginnelingen zijn metanieën en langdurig bidden met uitgestrekte armen en heel de nacht rechtstaan en andere oefeningen noodzakelijk om de geest met het lichaam samen te gewinnen aan het gebed. De volmaakten hebben eerder genoeg aan de geest want zij bezitten een onophoudelijk en onafgebroken gebed, ook al laten zij ons niet de indruk door hun lichamelijke houding dat bereikt te hebben." Ss

26. Rem voor het gebed is vallen in nutteloze zorgen. Zie ook §28 en 37. Vö p. 232 n. 2.

27. Niet alleen de door hartstochten besmette gedachten moeten verdwijnen maar alle slechte gedachten (logismos). Jo.Cl. maakt een subtiel onderscheid tussen bezoedeling, verduistering, diefstal en deficiëntie van het gebed. Vö p. 232.

28. Naast de voorwaarden waarover sprake in volgende voetnoot zijn er ook ethische voorwaarden: het afstand doen van eigen wil door een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid (§27.36). Dat vraagt nederigheid. Met de deemoed verbinden zich de tranen die het gebed vleugels geven (§13) en de matigheid (sôphrosynê). Vö p. 233 v.

29. Het afzien van eigen wil, het in naaktheid naar de Heer gaan slechts bekleed met het linnen der gehoorzaamheid maakt het ware gebed mogelijk en daarmee het zich openstellen voor de goddelijke wil. Vö p. 41 n. 1.

30. Het ware gebed is gebonden aan het vervullen van bepaalde voorwaarden, waarvan Jo.Cl. het grondbeginsel formuleert: 'het gebed is niets anders dan de afwijzing (vervreemding?) (allotriôsis) van de onzichtbare en zichtbare wereld' d.i. het prijsgeven van alle liefde tot de wereld, alle rijkdom, bezit, van alle roem (§28). Zich niet laten vangen door aardse zorgen (§24). Het prijsgeven van de liefde voor het genot (§28) waarin de onzuivere gedachten besloten liggen (§40). Grote nadruk legt hij op de noodzakelijkheid van het afleggen van toorn (§14. 34. 42) en op de daarmee verbonden vergevensgezindheid (amnêsikakia). Het is niet voldoende de gedachten door hartstocht getekend uit te schakelen, alle gedachten moeten verdwijnen omdat zij een rem beduiden voor het gebed. Dit herinnert aan de 'naakte geest' van Evagrius, Maximus Confessor en Cassianus. Vö p. 232.

31. Van bijzondere betekenis is het geloof, de onwrikbare toestand van de ziel (27§33) het vaste niet wankelende geloof dat door niets van zijn stuk kan gebracht worden, de overtuiging te verkrijgen wat men vraagt. Dat geloof wordt vleugel van het gebed genoemd (ook 27§33). Vö p. 238.

32. §30 kondigt de volgende trap aan: 'over de hartstochteloosheid', die geen inleiding heeft. Vö p. 247.

De hartstochteloosheid is een goddelijk geschenk en moet door het gebed verkregen worden. Vö p. 251.

33. Hoe dreigend het demonische handelen ook is, Jo.Cl. ziet daarin tenslotte een straf van God voor onze zonden, een goddelijke opvoeding, die slechts voor onze bestwil zal dienen. God straft ons ook door het lichaam, de tegenstander van de ziel. Vö p. 65 en 65 n. 1.

34. Zie ook § 63 (noten).

35. Gebed is voor Gods rechterstoel staan.

36. De gedachtenis aan God (mnèmè theou) is de woestijnvaders zeer vertrouwd. Zie Antonius 3: "houd u immer God voor ogen"; Johannes Kolobos 27: "Waakzaamheid is: in zijn cel zitten en altijd aan God denken"; Macarius 36: "Als we ons het kwaad voor de geest halen dat de mensen ons aandoen, vernietigen wij de kracht van de voortdurende gedachte aan God."

37. Zie noot bij §27.

38. Jo.Cl. beroept zich graag op experts ("de theologen") bij het geven van definities. (ook § 52a) Vö p. 190. Men kan voor de gebedsleer van Jo.Cl. talrijke parallellen vinden bij Evagrius, Barsanuphius, voor wie Evagrius een bron was, Cassianus en Diadochus van Fotike. Vö p. 231.

39. "Wanneer de geest dan door de genade verruimd is en zich bewogen heeft naar degene die het gebed geeft aan degenen die bidden, en door Hem geïnspireerd wordt, houdt hij zich niet bezig met de woorden van de gebeden die door hem uitgesproken worden. De geest die dat hieromtrent ervaren heeft zal niet op de woorden letten, en uit de kwantiteit de kwaliteit induceren." s

40. Evagrius en Jo.Cass. hebben het over monniken die toegegeven hebben aan zintuiglijke verbeeldingen en gek werden. Evagrius, de Oratione 68-69 in geestelijke geschriften I Mon Cah 34 p.160-162; Jo.Cass. Coll. X, 3-5.

41. "De barmhartige, zegt Jo.Cl., zal honderdvoudige genade ontvangen omwille van zijn gebed. De 'rest' van het woord uit het evangelie, namelijk: "hij zal het eeuwig leven erven" 'in het hiernamaals' namelijk: hij zal het krijgen in de komende aion." s

42. "Vuur noemt Jo.Cl. hier het goddelijk verlangen. Wanneer het in het hart ontvlamd is, wordt de geest naar de hemel verheven en vervolgens daalt op de bovenverdieping van de ziel namelijk in een gedachte hoger dan de aardse dingen de goddelijke Geest neer, zoals Hij ook over de apostelen zichtbaar is neergedaald." Ss

43. Jo.Cl. beschrijft hoe het goddelijk vuur in de ziel het gebed laat ontstaan, dat naar de hemel omhooggeheven wordt, om daarop opnieuw in het hart te dalen. Het gaat om een kringloop, die tot de intensivering van het licht voert. Vö p. 241.

44. "Het gebed en de gedachte aan de dood bevorderen op gelijke wijze de ziel en schenken haar de goddelijke rouwmoedigheid om haar te verwijderen van het aardse." Ss

Gebed en gedachte aan de dood (liefde en vrees) vormen een eenheid analoog met die van de goddelijke en menselijke natuur in Christus. NR p. 279 n. 133.

"Ik meen dat die twee praktijken, ofschoon ze van elkaar verschillen, met elkaar verbonden zijn, zoals de twee naturen, de goddelijke en de menselijke, ofschoon van elkaar verschillend, verbonden zijn in de ene persoon van Jezus Christus." AdA

Deze vraag moet beantwoord worden vanuit 6§5. Beide horen nauw

tezamen in het leven van de eremiet. De ene brengt de andere voort of zoals Jo.Cl. zegt: "Ik bezing twee naturen." Vö p. 242 n. 2.

45. "Wanneer de geest wat op zich betrekking heeft en hem omgeeft, namelijk de vermogens van de ziel en de zintuigen van zijn lichaam goed gebruikt, bekleedt hij de functie van koning. Hogepriester is hij, wanneer hij zijn zuivere en oprechte gedachten door het gebed offert op het altaar van God. De taak van een koning is het het uiterlijke te beheeren. De taak van de hogepriester is het voortdurend het uiterlijke zowel als het innerlijke te besturen." sS

46. Zie Gregorius van Nazianze, Oratio 21,2in (PG 35, 1084 D). NR.

47. Zie ook §63 (noten).

De almacht van de goddelijke genade en de alomtegenwoordigheid van de goddelijke economie, die de nederigheid van de mens beantwoordt, zijn een van de themata die het meest ingeworteld zijn in de gedachte van Jo.Cl. Voor hem is genade vuur én licht: vuur dat zuivert en in brand steekt, licht dat de geest verlicht; vuur voor de ascese, licht voor de onderscheiding en de contemplatie. Hu IV p. 75.

48. Vgl. 26 II §27; I §7a; I §40b; I §69.

49. "Hond noemt Jo.Cl. de demon die onder een of ander voorwendsel de geest onttrekt aan het gebed. Hem moet men achtervolgen door een beroep op God tegen hem." s

50. Langs rechts d.i. de kant van het wapen (het gebed); langs links d.i. de kant van het schild (de ascese) NR p. 281.

51. "Noteer dat het niet nodig is in uw gebed uw schandelijke daden naar soort en tot in de details te belijden." s

Een praktische raad omdat het belijden in detail gevaarlijk kan zijn en tot nieuwe zonden bekoren. Vö p. 182.

52. Het gebed wordt constant door demonen bedreigd. Daarom komt het er vooral op aan de hulp van God af te smeken om die bedreiging te weerstaan. Vö p. 236.

53. "Zij die snel psalmodiëren, doen het om niet naar andere gedachten afgeleid te worden. Zij die rustiger psalmodiëren doen het om niet uit onwetendheid iets onpassends te zeggen omwille van de snelheid." s

54. Volgens Jo.Cl. bezit het innerlijk gebed vijf kenmerken:

1) God zelf is de leermeester. De Geest neemt de plaats in van de bidder, ontslaat hem van de moeite naar woorden te zoeken, en bidt voor hem met onuitsprekelijke verzuchtingen (Rom 8,26).

2) Jo.Cl. stelt het werken van God voor onder het beeld van het licht (cf §1 verlichting van de geest). Zie ook §1 en 47.

3) De vreugde of jubel (agalliasis). Ze treedt steeds op in verbinding met de nederigheid en vindt bij de eremiet haar zuiverste uitdrukking (§21). Dit beantwoordt aan het wezen van het hemelse vuur dat een verterend vuur is dat de zonden vernietigt en tevens een lichtend vuur dat de bidder in deze verheven stemming brengt (§52), die als een voorsmaak van de hemelse vreugde ervaren wordt (§1) of als een gevoel van onbeschrijfbare zoetheid (§10).

- 4) De liefde (erôs). Deze ervaring gaat terug op de woestijnvaders (Zie Silvanus 2 en 3: "Ik was weggerukt naar de hemel. Ik zag Gods glorie..."; Tithoës 1). Zo moeten we de zin van Jo.Cl. begrijpen die het hoogtepunt van het gebed ziet als "de geestesvervoering naar de Heer (§20).
- 5) Het ononderbroken voortduren (§33). Vö p. 240-243.

Negenentwintigste Trap¹. Verhandeling over de hemel op aarde, de God-nabootsende hartstochteloosheid (apatheia), en de volmaaktheid (teleiôtês) en de verrijzenis (anastasis) van de ziel vóór de algemene verrijzenis.

1.a. Zie tenslotte beginnen ook wij, die ons bevinden in een zeer diepe put van onwetendheid en in duistere hartstochten (*pathos*) en in de schaduw van de dood van dit lichaam (cf Lc 1,79; Rom 7,24), uit vermetelheid te handelen (*philosophhein*) over de hemel op aarde. Want het firmament heeft als schoonheid de sterren, maar de hartstochteloosheid (*apatheia*) heeft als sieraad de deugden.

b. Want ik denk dat de hartstochteloosheid² niets anders is dan de hemel van de geest gelegen in het hart (*egkardios*)³, die bovendien de listigheden van de demonen beschouwt als spel.

2. Werkelijk (*kyriôs*) hartstochteloos (*apathês*) dus is en wordt als dusdanig erkend, de man die zijn vlees onvergankelijk heeft gemaakt (*aphthartopoiein*), zijn geest (*nous*) heeft verheven boven de schepping⁴, en al zijn zintuigen (*aisthêsis*) aan zijn geest heeft onderworpen en zijn ziel voor het aanschijn van de Heer heeft geplaatst, terwijl hij boven zijn eigen kracht zich steeds naar Hem rept (*epekteinomai*) (cf Fil 3,13). Sommigen dan weer bepalen hartstochteloosheid (*apatheia*) als verrijzenis van de ziel vóór die van het lichaam⁵. Anderen weer als volmaakte kennis van God, maar inferieur aan die van engelen.

3. Deze volmaakte nu nog niet voltooide volmaaktheid⁶ van de volmaakten – zoals iemand⁷ die haar heeft geproefd mij verhaalde – heiligt vervolgens zozeer de geest (*nous*) en ontruikt⁸ hem aan de materiële dingen, dat zij hem voor het grootste deel van zijn leven in het vlees, na het binnenlopen van de hemelse haven, optilt tot de aanschouwing (*theôria*) alsof ze hem in de hemel buiten zichzelf heeft gebracht (*existêmi*)⁹. Hierover zegt ook ergens juist een man die er de ervaring van heeft gehad: “De machtigen van God werden boven de aarde verheven” (Ps 46,10). Als zo iemand kennen we ook de Egyptenaar, die niet toeliet zijn handen gedurende lange tijd te strekken tijdens het gebed, wanneer hij met enkelen aan het bidden was¹⁰.

4. Iemand is hartstochteloos¹¹ (*apathês*), en iemand (anders) is hartstochtlozer dan hartstochtloos. De eerste immers haat hevig

het slechte (*ponêra*), maar de tweede is onverzadigbaar rijk aan deugden. Ook de zuiverheid (*hagneia*) wordt hartstochtloosheid genoemd, en terecht want ze is het voorspel van de algemene verrijzenis en van de onvergankelijkheid (*aph tarsia*) van de vergankelijken (*phthartos*)¹².

5. Hartstochtloosheid toonde de man die gezegd heeft: "Ik bezit de geest (*nous*) des Heren" (cf 1 Kor 2,16; 7,40). Hartstochtloosheid toonde de Egyptenaar die gezegd heeft dat hij de Heer niet vreesde¹³. Hartstochtloosheid toonde hij die gebeden heeft dat zijn hartstochten zouden terugkeren¹⁴. Wie werd er vóór de toekomstige heerlijkheid waardig geacht hartstochtloos te zijn zoals die beroemde Syriër¹⁵. Want David, beroemd te midden van de profeten, zei tot de Heer: "Houd op, opdat ik zal herademen" (Ps 38,14), maar die beroemde atleet van God zei: "Houd op met de golven van uw genade".

6. Hartstochtloosheid bezit de ziel die zo gevormd werd door haar deugden, als zij die aan hun hartstochten onderworpen zijn gevormd werden door hun lusten (*hêdonê*)¹⁶.

7. Indien dit toppunt (*horos*) van gulzigheid (*gastrimargia*) is, zichzelf te verplichten tot eten, ofschoon men geen eetlust heeft, dan is het ongetwijfeld toppunt van zelfbeheersing (*egkrateia*), ofschoon men honger heeft, zijn natuur te beheersen, terwijl zij niet toerekenbaar (*anypeuthynos*) is.

8. Indien dit toppunt van onkuisheid (*lagneia*= *porneia*) is zelfs in begeerte te ontbranden voor redeloze en onbezielde dieren, dan is dat toppunt van kuisheid (*hagneia*) wat ons gevoelen betreft (*têi aisthêsei*), zich tegenover alle wezens te gedragen als waren zij onbezielde wezens.

9. Indien dit toppunt (*peras*) van geldzucht (*philargyria*) is nooit te stoppen met verzamelen of met verzadigd te worden, dan is dit weer toppunt van vrijwillige armoede (*aktêmosynê*) zelfs zijn eigen lichaam niet te sparen.

10. Indien dit toppunt van lusteloosheid (*akêdia*) is, het geduld niet te bezitten, wanneer men in volledige rust (*anesis*) is, dan is dat toppunt van geduld (*hypomonê*) er van overtuigd te zijn dat men de rust bezit, wanneer men in verdrukking (*thlipsis*) is.

11. Indien dit een zee (*pelagos*) van toorn (*orgê*) is als een wild dier te keer te gaan, ofschoon niemand aanwezig is, dan is het een zee van geduld (*makrothymia*) even kalm te zijn of hij die ons beschimpt afwezig of aanwezig is.

12. Indien dit het toppunt (*hypsos*) van ijdelheid (*kenodoxia*) is

zijn rol op het toneel te blijven spelen, ofschoon niemand aanwezig is om te applaudisseren, dan is dat ongetwijfeld teken (*eidos*) van afwezigheid van ijdelheid (*akenodoxia*) dat nooit uw gedachte (*ennoia*) wordt verleid door de aanwezigheid van wie toejuichen.

13. Indien dit teken (*eidos*) is van ondergang (*apôleia*) die hoogmoed (*hyperêphania*) is, zich te verheffen wanneer men zich in een armzalige conditie bevindt, dan is dit het bewijs (*tekmêrion*) van een heilzame nederigheid in belangrijke en succesvolle ondernemingen een nederige gezindheid te bewaren.

14. Indien dit bewijs is van volledige onderwerping aan hartstochten (*empathia*) snel toe te geven aan alle suggesties die door de demonen in ons worden gezaaid, dan versta ik als kenmerk van de heilige hartstochtloosheid (*apatheia*) duidelijk te kunnen zeggen: "Wanneer de boze mij verlaat, weet ik het niet" (cf Ps 100, 4), en ook niet hoe hij gekomen is, noch waarom, noch hoe hij is weggegaan, maar bovendien ben ik volledig ongevoelig voor zoiets, daar ik volledig verenigd ben met God en het altijd zal zijn¹⁷.

15. Hij die zulke toestand (*katastasis*) waardig bevonden wordt, terwijl hij zich nog in het vlees bevindt, bezit God zelf die in hem inwoont (cf Rom 8,11) om hem te leiden in al zijn woorden en werken en gedachten (*dianoêma*). Daarom dan ook verneemt hij door verlichting in zijn binnenste de wil van de Heer als een stem, en, boven elke menselijk lering (Ps 118,98-100) verheven, zegt hij: "Wanneer mag ik opgaan en Gods aanschijn aanschouwen?" (Ps 41,3), "want ik verdraag niet langer de werking van mijn liefdesverlangen (*pothos*), maar ik zoek de onsterfelijke schoonheid¹⁸ welke Gij mij gegeven hebt in plaats van de leem (dat ik ben). De hartstochtloze (*apathês*) – wat moet er meer gezegd worden – "leeft zelf niet meer, maar Christus leeft in hem" (cf Gal 2,20) zoals hij zegt die de goede strijd heeft gestreden, de wedloop heeft volbracht en het geloof heeft bewaard (cf 2 Tim 4,7)¹⁹.

16. De diadeem van een koning bestaat niet uit één (edel)steen. Ook is hartstochtloosheid niet volmaakt indien wij één deugd, al is het een onbeduidende, verwaarlozen. Beschouw hartstochtloosheid als het paleis van de hemelse Koning in de hemelen, de vele woningen (cf Joh 14,2) als verblijfplaatsen binnen in de stad en de muur van dat hemelse Jeruzalem als de vergiffenis der zonden (*ptaisma*).

17. Laten wij lopen, broeders, laten wij lopen om toegang te verkrijgen tot de bruidskamer van het paleis. Indien wij door ofwel een last of een slechte conditionering (*prolêpsis*) of een (gebrek aan) tijd zouden tegengehouden worden, – wat een ramp! – laten we tenminste de eerste zijn om een verblijf rond het bruidsvertrek in te nemen. Maar indien wij nog wankelen (*oklazein*) en willoos zijn, laten wij dan tenminste op alle mogelijke wijzen binnen de muur geraken. Want wie vóór zijn levens-einde niet binnen de muur is gegaan, of liever, er niet over geklommen is, zal in de woestijn van demonen en hartstochten vertoeven (cf Mt 22,13). Daarom bad iemand zeggende: “Door mijn God zal ik over de muur klimmen” (Ps 17,30). En een andere, als sprak hij in Gods naam, zegt: “Zijn het niet uw zonden die een scheiding plaatsen tussen u en Mij” (cf Js 59,2)?

18. Vrienden, laten wij neerhalen de scheidsmuur (cf Ef 2,14) van de omheining, die wij door ongehoorzaamheid op slechte wijze hebben opgebouwd. Laten wij daardoor vergiffenis bekomen van onze schuld, want in de hel (*haidês*) bevindt zich niemand die onze schulden (*opheilêma*) kan vergeven.

19.a. Broeders, laten wij ons vrijmaken in het vervolg (*scholazô*) (Ex 5,17) want als vrije mensen (*scholastês*) werden wij opgeschreven. Wij kunnen nooit zonde (*ptôma*), (gebrek aan) tijd, last als voorwendsel nemen: “Want aan allen die de Heer ontvangen hebben [door het bad van de wedergeboorte]²⁰, gaf Hij het vermogen kinderen van God te worden” (cf Joh 1,12), zeggende: “Maak u vrij en weet dat ik God ben” (Ps 45,11) en de hartstochtloosheid (*apatheia*). Aan Hem zij de eer in de eeuwen der eeuwen. Amen.

b. De gelukzalige hartstochtloosheid (*apatheia*) doet de arme geest opstaan van de aarde en richt de arme op van de mesthoop van hartstochten. Maar de nooit genoeg te prijzen liefde laat de arme zetelen met de prinsen der engelen en met de heersers van het volk van de Heer (cf Ps 112,7-8).

NOTEN BIJ TRAP XXIX

1. Drie dingen vallen op bij de lectuur van trap 29. Ten eerste: tegen zijn gewoonte in verklaart Jo.Cl. de overgang van trap 28 naar 29 niet, maar zet na een korte bemerking in met de definities. Deze samenhang kan men evenwel gemakkelijk reconstrueren als men uitgaat van 28,30: ‘Laten wij

allen, die aan hartstochten onderworpen zijn, volhardend bidden tot de Heer, want allen die hartstochtloos zijn hebben vanuit hun onderworpenheid aan hartstochten vooruitgang gemaakt naar hun hartstochtloosheid'. Het verwerven van de hartstochtloosheid is dus een werking van het gebed. Ten tweede: in tegenstelling tot de uitvoerigheid van de Alexandrijnse en Cappadocische theologen, gevolgd door Evagrius en Maximus Confessor is de verhandeling van Jo.Cl. van geringe omvang. De reden: voor hem is de hartstochtloosheid niet onvoorwaardelijke noodzaak voor de redding en verzoening met God, wat nog sterker is bij Barsanuphius en Dorotheüs. Ten derde: de gelijkstelling van zuiverheid en hartstochtloosheid: 'ook de zuiverheid wordt hartstochtloosheid genoemd en terecht', want ze is het voorspel van de algemene verrijzenis en de onvergankelijkheid van de vergankelijken (§4). Hetzelfde wordt van de hartstochtloosheid gezegd: 'opstanding van de ziel vóór de opstanding van het lichaam' (§2) en een hartstochtloze is 'degene die zijn vlees onvergankelijk heeft gemaakt' (§2). Nochtans behandelt Jo.Cl. beide in een afzonderlijke verhandeling; de zuiverheid is een deelaspect van de hartstochtloosheid. Vö p. 247. De hartstochtloosheid is omvattender, wordt in de totaalstructuur van het godsdienstig leven ingebouwd en is er het organiserende centrum van. De zuiverheid (hagneia) levert als tegengestelde van de onkuisheid (porneia) slechts een deelaspect van de hartstochtloosheid, die natuurlijk deelheeft aan haar karakteristieke kenmerken. Vö p. 254.

2. §1b en 2 definities van de hartstochtloosheid (apatheia).

3. Vgl. Evagrius, Praktikos, 2: "Het Rijk der hemelen is de hartstochtloosheid van de ziel."

4. In bezit van de hartstochtloosheid is de mens een gebieder over de hartstochten en verheven boven de demonen. Zijn hele wezen is getransformeerd. Zijn geest (nous) is verheven boven zijn natuur (physis), de zintuigen (aisthêseis) zijn hem onderworpen, zijn vlees (sarx) is aan de onsterfelijkheid (aphtarsia) deelachtig geworden (§3). Vö p. 252.

5. Zie ook 15§ 'slotvers). Vö p. 247.

6. "Volmaakt naar de maat van de menselijke kracht, onvolmaakt daar zij steeds zichzelf overtreft door herhaalde toevoegingen en onafgebroken zich optilt door verheffingen tot God. Immers zij die hartstochtloos zijn, door zich onverzadigbaar verder te transcenderen naar de begeerlijke hoogte maken de volmaaktheid onvoltooid, want voor de eeuwige goederen is er geen einde." sS

7. De H.Ephrem.

8. De hartstochtloosheid is een verheffing boven al het aardse, die plotseeling geschiedt. Hiervoor gebruikt Jo.Cl. het werkwoord "ontrukken" (epharpozô). Vö p. 253.

9. Het gaat hier om een wegrukken (apharpazô) dat tot het aanschouwen (theôria) van God voert. Het is de enige plaats waar de kennis (gnôsis) als een effect van de hartstochtloosheid verschijnt. (Bij Evagrius en Maximus algemeen). Vö p. 253.

10. Abt Tithoês: "Men zei van abt Tithoês: Als hij niet gauw zijn handen

omlaag bracht, wanneer hij stond te bidden, geraakte zijn geest in hemelse vervoering." VS, Mon.Cah. 10-11, p. 255.

11. "Hartstochtloos is de ziel niet, wanneer zij geen begeerte heeft voor de dingen, maar als zij onverstoord blijft bij de gedachte aan de dingen." S

12. Jo.Cl. onderscheidt graden in de hartstochtloosheid: 'iemand is hartstochtloos en hartstochtozeler dan hartstochtloos'. De ene haat de hartstochten, de andere is 'rijk in deugden', de derde bezit de zuiverheid (hagneia) (§4). Deze voortdurende groei behoort tot het wezen van de volmaaktheid die Jo.Cl. definieert 'de volmaakte nog niet voltooide volmaaktheid van de volmaakten' (§3).

13. Abt Antonius de Grote 32: "Abt Antonius zei: Wat mij betreft, ik vrees God niet meer, maar ik bemin Hem. Want de liefde werpt de vrees buiten (1 Joh 4,18)". VS, Mon.Cah. 10-11, p. 28.

14. Abt Johannes Kolobos 13. Abt Poimèn zei van abt Johannes Kolobos (de Kleine): Op zijn smeekbede tot God werden de hartstochten van hem weggenomen en leefde hij onbezorgd. Hij ging eens naar een grijsaard en zei: "Ik zie dat ik rust geniet en geen strijd te voeren heb". En de grijsaard antwoordde hem: "Ga heen en smeeek God dat de strijd tot u mag komen, met heel het getob en de vernedering, die u er vroeger mee had. Want door de strijd maakt de ziel vooruitgang". Hij bad dus tot God en als de strijd kwam, vroeg hij niet meer dat hij van hem werd weggenomen, maar hij zei: "Heer, geef me standvastigheid in de strijd!" VS, Mon.Cah. 10-11, p. 108.

15. De heilige Ephrem de Syriër, diaken in Edessa in Syrië. Zie het encomium van Gregorius van Nyssa op Ephrem in PG 46, 819-825 en meer bepaald col. 825B: "Hij had de rustige haven van de onlichamelijken reeds bereikt, waar men geen stormen of golven meer hoeft te vrezen."

16. Wie de hartstochtloosheid wil verwerven moet nederigheid (4§65; 25§34-37), gehoorzaamheid, rouwmoedigheid (7§51) bezitten en geen enkele deugd verwaarlozen. Er volgt een reeks voorbeelden (§7-14). De hartstochtloosheid is de bekroning van het streven naar de deugden. Om haar te verwerven heeft men de goddelijke hulp nodig, die men bekomt door het gebed. Men kan haar bekomen van God omdat God zelf hartstochtloosheid is (§19a). Vö p. 250v.

17. Door de hartstochtloosheid is de mens verheven boven de demonen. Vö p. 252 n. 6.

18. "Met 'onsterfelijke schoonheid' bedoelt Jo.Cl. de onsterfelijkheid; met 'leem' ons aardse lichaam, waarmee Adam zich bekleedde na de zondeval, zoals Gregorius, bijgenaamd de Theoloog, zegt." Ss

19. 29§15 de hartstochtloosheid brengt tot een innige verhouding met Christus. Vö p. 253.

20. Alle gedoopten zijn ertoe bestemd kinderen van God te worden. Het is evenwel niet voldoende het doopsel te ontvangen zonder de daarmee verbonden opgave te realiseren, d.i. de wil van God zonder bedenken en aarzelen te vervullen. Vö p. 192 n. 1.

*Dertigste Trap: Verhandeling over de band van het uitmun-
tende drietal onder de deugden: ik bedoel dus liefde¹ (agapê),
hoop (elpis) en geloof (pistis)*

1. Nu tenslotte na al wat tevoren gezegd werd blijven de bekende drie (deugden) over, die de band van alle (deugden) samensnoeren en vasthouden: geloof, hoop, liefde, maar de grootste van hen is de liefde (cf 1 Kor 13,13), want God wordt liefde genoemd (cf 1 Joh 4,8.16). Want hoe dan ook, ik althans beschouw – voor zover het mij mogelijk is het te weten – de eerste als straal, de tweede als licht, de derde als zonneschijf², het geheel als één afstraling en één schittering, want de eerste kan alles maken en scheppen (cf Mc 9,23), de barmhartigheid van God omringt de tweede en maakt dat zij niet kan beschaamd worden (*akataischyntos*), de derde vergaat niet (cf 1 Kor 13,8) en stopt niet met lopen en laat ook wie (door haar) gewond werd geen rust in zijn gelukzalig enthousiasme (*mania*).
2. Wie over de liefde tot God wil spreken, doet een poging om over God te spreken. Maar met woorden over God uitweiden is bedrieglijk en gevaarlijk voor wie niet op hun hoede zijn. Spreken over liefde behoort tot de kennis van de engelen, maar ook voor hen staat die in verhouding tot de inwerking (*energeia*) van hun verlichting (*ellampsis*). God is liefde (1 Joh 4,8). Maar wie van Hem een definitie³ wil geven, telt als een blinde de zandkorrels in de afgrond van de zee⁴.
3. Liefde is naar haar hoedanigheid (*poiotês*) gelijkenis (*homoiôsis theou*)⁵ met God, voor zover dat voor stervelingen mogelijk is, naar haar werking (*energeia*) is ze dronkenschap van de ziel, naar haar eigenheid (*idiotês*) is ze bron van geloof, afgrond van geduld, zee van nederigheid.
4. Liefde is in eigenlijke zin (*kyriôs*) het afleggen van alle soort vijandige gedachte, daar immers de liefde “het kwade niet aanrekent” (1 Kor 13,5). Liefde en hartstochtloosheid (*apatheia*) en kindschap Gods (*hyiothesia*) zijn alleen naar woorden onderscheiden. Zoals licht en vuur en vlam convergeren naar één werking (*energeia*), zo is het ook met betrekking tot deze drie naar het mij voorkomt. Naarmate liefde uitvalt, is vrees⁶ aanwezig, want hij die zonder vrees is, is ofwel vervuld van liefde,

ofwel is hij dood wat zijn ziel betreft.

5.a. Het is geenszins ongepast uit de menselijke gedragingen gelijkenissen voor verlangen (*pothos*) naar God en vrees voor God en ijver voor God en inspanning voor God en dienst van God en liefde (*erôs*) tot God aan te voeren. Gelukkig is hij die zulk vurig verlangen (*pothos*) naar God bezit als een uitzinnige (*manikos*) minnaar (*erastês*) voor zijn geliefde heeft. Gelukkig is hij die zo de Heer vreest als beklaagden (*katadikos*) de rechter vrezende. Gelukkig die zo ijverig is in zijn werkelijke ijver als een goede dienaar voor zijn eigen meester.

b. Gelukkig die zo najverig is op stuk van deugden als zij die uit najver waken over hun echtgenoten. Gelukkig die zo voor het aanschijn van de Heer staan tijdens het gebed, als dienaars aanwezig zijn voor hun koning⁷. Gelukkig die zich onophoudelijk inspant de Heer te dienen zoals hij zich inspant mensen te dienen. Een moeder pleegt niet zo gehecht te zijn aan het kind dat zij nog de borst geeft als een zoon van liefde altijd aan de Heer gehecht is⁸.

6. Wie waarachtig (*kyriôs*) liefheeft (*eraô*) stelt zich steeds het aangezicht voor van zijn geliefde en omarmt het met behagen in zijn inbeelding. Zulk een man kan niet meer, ook niet tijdens zijn slaap gerust gelaten worden door zijn liefdesverlangen (*pothos*), maar ook tijdens zijn slaap gaat hij vertrouwelijk om met het voorwerp van zijn liefde (*ho potoumenos*). Zo geschiedt het gewoonlijk bij lichamelijke, zo ook bij onlichamelijke wezens⁹.

7. Door die pijl (van de liefde) verwond zei iemand over zichzelf – en ik bewonder wat hij zei –: “Ik slaap” [omwille van de behoefte van mijn natuur], “maar mijn hart is wakker” (Hl 5, 2) [omwille van de overvloed van mijn liefde (*erôs*)].

8. Gij moet noteren, mijn wonderbare, dat, nadat de ziel als een hinde de slangen (*thêrion*) gedood heeft, zij verlangt en smacht naar de Heer, door het vuur van de liefde (*agapê*) als door een gifpijl getroffen¹⁰ (cf Ps 41,2; 83,2).

9. Het effect van de honger is verborgen en onzichtbaar (*asêmantos*), maar het effect van de dorst is hevig en duidelijk zichtbaar en door zijn gloed voor allen waarneembaar (*sêmantikos*). Daarom zegt hij die naar God verlangt: “Mijn ziel dorst naar God, [de sterke], de levende” (Ps 41,3).

10. Indien het aangezicht van een geliefde (*philoumenos*) ons allen duidelijk van gesteltenis doet veranderen en ons stralend (*phaidros*), opgewekt (*hilaros*) en onbezorgd (*alypos*) maakt, wat

zal dan het aanschijn van de Heer wel uitwerken, wanneer Hij op een onzichtbare wijze in een zuivere ziel komt inwonen?

11.a. Wanneer de vrees in de gewaarwording van de ziel (*en aisthêsei psychês*)¹¹ ontstaat, pleegt hij de onzuiverheid te doen wegwijnen en op te vreten: "Doordring", zegt de psalmist, "mijn vlees met vrees voor U (Ps 118,120)". Maar de heilige liefde is wel gewoon er enkelen te verteren volgens de auteur die zegt: "Gij hebt ons hart in verrukking gebracht, gij hebt ons hart in verrukking gebracht (Hl 4,9), maar soms laat zijer sommigen jubelen en doet hen schitteren: "Want op Hem heeft mijn hart zijn hoop gesteld", zegt de psalmist, "en ik werd geholpen en mijn vlees stond weer in bloei" (Ps 27,7), en " Wanneer het hart blij is (*euphrainomai*), straalt het aangezicht" (Spr 15,13).

b. Wanneer dus heel de mens als het ware op een of andere wijze doordrongen werd (*synanakerannymi*) met de liefde (*agapê*) van God, dan toont hij naar buiten in zijn lichaam, als in een spiegel, de schittering van zijn ziel¹². Zo werd Mozes, de beroemde Godschouwer (cf Ex 3,1-6), met heerlijkheid vervuld (cf Ex 34,29; 2 Kor 3,14). Zij die zulk niveau (van liefde), dat aan de engelen gelijkmaakt¹³, bereikt hebben, vergeten dikwijls hun lichaam te voeden. Ik meen dat zij er dikwijls ook niet naar verlangen. En dat is niet verwonderlijk, daar ook een tegengesteld verlangen dikwijls het verlangen naar eten verdrijft.

c. Ik meen dat daarenboven ook het lichaam van die onvergankelijke mensen niet ziek wordt zoals dat gewoonlijk gebeurt, want daar dat lichaam onvergankelijk is geworden, wordt het voortaan gereinigd door de vlam van de zuiverheid die de vlam (van de hartstochten) heeft gedooft. En ik meen dat zij het eten zelf, dat zij gebruiken, voortaan zonder het minste genot tot zich nemen. want een onderaards water pleegt de wortel van een plant te voeden, maar een hemels vuur pleegt hun zielen te voeden¹⁴.

12.a. Toenemen van vrees is begin van liefde en volmaaktheid van zuiverheid is basis van theologie (*theologia*)¹⁵.

b. Wie zijn zintuigen (*aisthêsis*) volledig geëinigd heeft (*henoô*) met God, wordt door Hem ingewijd (*mystagôgêô*) in zijn woorden, want wanneer die zintuigen niet met God geëinigd zijn, is het moeilijk over God te spreken.

13. Het inwonende Woord¹⁶ (cf Jak 1,21) brengt de zuiverheid tot volmaaktheid na de dood door zijn aanwezigheid gedood te hebben. Als de dood dood is, is de theologieleerling (*theologias*

mathêtês) verlicht. Het Woord van de Heer, uit de Heer Vader geboren, is "zuiver en blijft tot in eeuwigheid" (Ps 18,10), want indien iemand God niet kent, spreekt hij al gissende.

14. De zuiverheid maakte van de leerling¹⁷ een theoloog (*theologos*) die uit zichzelf¹⁸ de leerstellingen over de Drie-eenheid bevestigde (*kratynô*).

15. Wie de Heer bemint, heeft eerst zijn broeder bemind (cf 1 Joh 4,20), want het tweede is het bewijs van het eerste. Wie zijn naaste bemint, zal kwaadsprekers nooit verdragen, maar eerder van hen wegvlugten als van vuur. Wie zegt dat hij de Heer bemint en vertoord is op zijn broer gelijkt op een slaapwandler¹⁹.

16.²⁰ Hoop is kracht van de liefde, want door haar verwachten wij het loon dat de liefde schenkt. Hoop is rijkdom van onzichtbare rijkdom. Hoop is een ontwijfelbare schat vóór de schat. Ze is verkwikking tijdens de arbeid. Ze is deur van liefde.

Ze neemt wanhoop weg. Ze is beeld van wat er nog niet is. Uitvallen van hoop is verdwijning van liefde. Door hoop worden onze inspanningen gebonden, van haar hangen onze werken af, haar omgeeft barmhartigheid (van God)²¹.

17.a. Een hoopvolle monnik is moordenaar van de lusteloosheid (*akêdia*), met het zwaard van de hoop jaagt hij de lusteloosheid op de vlucht.

b. Ervaring (*peira*) van gaven van de Heer verwekt hoop, want wie de gaven van de Heer niet ervaart (*apeiros*) blijft twijfel koesteren²². Toorn ontbindt hoop, maar hoop stelt niet teleur (Rom 5,5). Een opvliegend man echter is niet voornaam (Spr 11,25).

18.a.²³ Liefde²⁴ is schenker van (de gave van) profetie. Liefde verschaft (de gave van) wonderen. Liefde is afgrond van verlichting. Liefde is bron van vuur. Hoe meer zij opspuit, hoe meer zij de dorstige doet branden. Liefde is toestand van engelen²⁵.

Liefde is eeuwige vooruitgang. "Bericht ons, gij die mooi zijt [in deugden], waar laat gij uw schapen weiden? Waar zet gij uw tent op de middag" (Hl 1,7)? Verlicht ons, geef ons te drinken, wees voor ons een gids voor de weg, leid ons bij de hand, daar wij voortaan willen opstijgen naar U, want Gij heerst over alles.

b. Maar nu hebt gij mijn ziel verwond (*kardioô*) (Hl 4,9), en ik kan uw vlam niet bedwingen. Daarom zal ik mijn loflied aanheffen en voortgaan: "Gij heerst over de kracht van de zee, Gij bedaart de deining van haar golven, en doet ze sterven. Gij vernedert de

hoogmoedige als een gewonde. Door de arm van uw macht hebt Gij uw vijanden verstrooid" (Ps 88,10-11) en uw minnaars (*erastês*) onoverwinnelijk gemaakt.

c. Maar ik ben gehaast om te vernemen hoe Jakob u gezien heeft boven op de opgerichte ladder. Hoe verloopt zulke opstijging, zeg het mij die er u om vraag. Wat is de wijze en het nut van die samenstelling van de trappen welke uw minnaar (*erastês*) als opgaande treden in zijn hart heeft opgesteld (Ps 83,6; Gn 28,12)? Wat is hun getal, ik dorst ernaar het te weten. Hoeveel tijd vraagt die opstijging? Want hij die uw worsteling en uw visioen vernomen heeft, heeft bekend gemaakt wie de gidsen zijn die ons bij de hand zullen leiden²⁶, maar hij heeft niets anders willen of liever kunnen openbaren.

d. En de koningin (ik meen dat het precieser is te zeggen Hij²⁷ ['de koning']), als verscheen ze mij vanuit de hemel, zei, sprekende in de oren van mijn ziel: "Indien gij, mijn minnaar, u niet bevrijdt van de zwaarte (*pachytês*) (van het vlees), kunt gij mijn schoonheid niet kennen zoals ze werkelijk is. Dat de ladder u de geestelijke samenstelling van de deugden lere. Op de top zelve heb ik mij gesteund, zoals mijn grote ingewijde gezegd heeft: "Nu blijven deze drie (deugden), geloof, hoop, liefde, maar de grootste van alle is de liefde" (1 Kor 13,13)²⁸.

Beknopte maar even krachtige aansporing van wat uitgebreid werd uiteengezet.

19.a. Stijg op, stijg op, broeders. Orden ijverig de opstijgingen in uw hart (Ps 83,6). Luister naar hem die zegt: "Laten we opstijgen naar de berg van de Heer, en naar het huis van [onze] God" (Js 2,3), "die onze voeten maakt als poten van een hinde en ons plaatst op de hoogten" (Hab 3,19; Ps 17,34), om te overwinnen met een hymne Hem ter ere.

b. Loop, ik verzoek het u dringend, met hem die zegt: "Laten wij ons haasten, totdat wij allen komen tot de eenheid van het geloof en de kennis van God, tot een volwassen man, tot de maat van de gestalte van de volheid van Christus" (Ef 4,13), die, toen Hij op het dertigste jaar van zijn zichtbare leeftijd gedoopt werd (Lc 3,23), de dertigste trap van de geestelijke ladder volledig voltooid heeft. Want de liefde is God (1 Joh 4,8), aan wie lofzang,

macht, kracht, bij wie de éne oorzaak van al het goede is en was en zal zijn voor de onbegrensde eeuwen. Amen.

NOTEN BIJ TRAP XXX

1. Uiteenzettingen over de naastenliefde worden in verscheidene verhandelingen gevonden. De laatste trap 30 is voorbehouden aan de liefde tot God. Vö p. 259.
2. Jo.Cl. ziet de liefde niet geïsoleerd maar verbindt haar met geloof en hoop naar het voorbeeld van 1 Kor 13. De verhoudingen tussen deze drie deugden maakt hij duidelijk door het beeld van de zon. Namelijk het geloof is als de straal van de zon, de hoop als het licht en de liefde als de zonneschijf. Trots alle onderscheid zijn zij op elkaar betrokken en brengen zij één afstraling en één schittering tot stand (§1). Dit is een duidelijke parallel met de Drie-eenheid. Zij zijn de band die alles omstrengelt. Bij de afzonderlijke beschrijving van de deugden valt op dat het geloof de laatste plaats krijgt en dat Jo.Cl. aan haar slechts weinige woorden wijdt. Als 'straal' heeft het geloof slechts een voorbereidende functie. Anderzijds is de liefde 'bron van geloof' (§3). Zulke wederzijdse verhoudingen komen meer voor bij Jo.Cl.. Ook zegt hij nog 'alles kan het (geloof) maken en scheppen' (§1). Vö p. 262.
3. §3 en 4 definities van de liefde (agapê).
4. Het accentueren van het menselijk onvermogen en de noodzaak van de verlichting is als grondhouding van Jo.Cl. steeds voor ogen te houden. Van hieruit worden alle verdere affirmaties eerst verstaanbaar. Vö p. 259.
5. Einddoel van de ontwikkeling van de liefde is gelijk worden met God voor zover dat voor een mens mogelijk is. Vö p. 261.
6. Getrouw aan zijn synergistische houding verlangt Jo.Cl. van de mens de zuivering van alle zonden. Dat is de taak van de 'vrees voor God' die de deur tot de liefde vormt: zie §11a 'de vrees...pleegt de onzuiverheid te doen wegwijnen en op te eten'. We constateren dat vrees en liefde met elkaar geconfronteerd worden, dat de onvolmaakte liefde nog vrees inhoudt, maar wanneer ze groeit de vrees afstoot. Vö p. 259-260.
7. In de intieme dialoog met de Heer verliest Jo.Cl. nooit het gevoel van de afstand. Wij staan voor hem als dienaren voor de koning. Zalig wie deze grens eerbiedigt. Vö p. 231.
8. Het gaat hier niet om beeldspraak, maar om werkelijke, mystieke ervaringen. Vgl. "Het opgaan van de geest (naar God), de inwoning van Christus" (26§14d). De eenwording met de Heer vindt plaats in het inwendig gebed. Vö p. 264.
9. "Zoals geschiedt bij de lichamelijke liefde, zo ook bij de geestelijke liefde, zegt Jo.Cl." Ss
10. "Want wanneer de ziel door de nederigheid van de hartstochten

bevrijd is, dan brandt zij onbedwingbaar door de goddelijke liefde." Ss 11. Over het algemeen spreekt Jo.Cl. van de gewaarwording (aisthêsis) van de ziel (6§18; 7§31; 25§28; 26§69; 27§2; 28§; 30§11a) die een zuivere (kathara) gewaarwording (26§1) of een geestelijke (noera) gewaarwording (26§17) of een goddelijke (theia) gewaarwording (26§17) is. Zij vormt de "diepte van het hart" (bythos) (27§3) die een voorloper is van de "zielengrond" van de latere mystiek en duidelijk onderscheiden is van het geweten. Vö p. 157 n. 1.

12. De kracht van de liefde (agapê) is zo groot dat zij ook lichamelijke veranderingen bewerkt: 'de liefde laat sommigen jubelen en schitteren' en 'wanneer het hart blij is, bloeit het aangezicht' (§11a). De blijheid (euphrosynê) is een kenmerk van de volmaakte liefde en blijft niet tot het innerlijke beperkt, maar drukt zich uit in het lichaam: de schittering van de ziel verschijnt in zijn lichaam als in een soort spiegel (§11b). Als bijbels voorbeeld wordt Mozes aangevoerd: 'zo schitterde Mozes, de beroemde Godschouwer' (§11b). Hij denkt ook aan de wonderbare levensloop van enkele woestijnvaders die dikwijls vergaten te eten of zelden aten omdat het hemelse vuur hun zielen voedde. Hun lichaam werd niet door ziekte bezocht: want het wordt gereinigd door de vlam van de zuiverheid, die de vlam van de hartstochten heeft gedooft (§11c). Zij hebben het niveau van de engelengelijkheid bereikt (§ 11b). Vö p. 264.

13. Een wijdverbreide voorstelling. Vgl. 29§19b. Vö p. 265 n 1. Zie: S.Franck, *Das Engelgleiche Leben*. Isaggelos Bios.

14. De werkzaamheid van God wordt geaccentueerd. Doorheen trap 30 ontmoeten we een reeks wendingen die dat uitdrukken. 'Het hemels vuur voedt de zielen zoals het water de wortelen van een plant' (§11), 'wordt door Hem (=God) ingewijd' (§12), 'is verlicht' (§13), 'verlicht ons, wees voor ons een gids' (§18a). Alles wijst erop dat de liefde een charisma is. Vö p. 260.

15. In de 30e trap leert Jo.Cl. ons de verbinding van de liefde (agapê) en de theologie (theologia), de verworteling van de theologie in de agapê. Zijn thesis formuleert hij: volmaaktheid van zuiverheid (hagneia) is basis van de theologie (theologia). De weg daarheen beschrijft hij op een dubbele wijze. (1) In de vorm van een volkomen concentratie op God, in een uitschakeling van de naar buiten gerichte zintuigen (aisthêsis) en hun nauwe verbinding met God zelve en (2) vervolgens in de door het inwonende Woord (enousios Logos) bewerkte voltooiing van de zuiverheid (hagneia). — §12 'Wie zijn zintuigen volledig geëinigd heeft met God'; meer bepaald §13 'het inwonende Woord brengt de zuiverheid tot volmaaktheid en doodt de dood door zijn aanwezigheid'. Dit inwonende woord (enousios logos) moet men onderscheiden van §13 het woord van de Heer uit de Heer (logos kyriou ho ek kyriou), meer bepaald van de woorden (logoi) waarin de vrome onderwezen wordt. Dit inwonende Woord is wel de in ons innerlijke werkzame kracht van Christus, het vormende centrum in ons heiligingsproces, dat alle godvijandige machten, inbegrepen de dood, overwint -. Tegen deze achtergrond alleen is een theologie mogelijk, waarbij God steeds de beslissende stap doet: 'de theologieleerling is

verlicht (§13) m.a.w. wordt door Hem ingewijd in zijn woorden (§12). Iedere ware theologie veronderstelt een goddelijke verlichting, een onmiddellijke onderwijzing vanwege God in zijn woorden. Voor mensen is het altijd moeilijk over God te spreken, telkens ontbreekt de zekerheid: 'indien iemand God niet kent, spreekt hij al gissende' (§13). Vö p. 275.

Vgl. Ir.Ha. Théologie.

16. Var. 'Het wezenlijke Woord' d.i. Christus. GM.

17. "de leerling" is de evangelist Johannes bijgenaamd "de theoloog". "Geen enkele vertaler schijnt dat gezien te hebben." Cf Ir.Ha., Théologie p. 390 n. 2. "Voor de monnik is er slechts één weg om theoloog te worden: de zuiverheid." Ibid. p. 391.

18. Verstaan van Schrift en dogma vragen een bijzondere goddelijke verlichting. Wie door de Geest geleid wordt verstaat het dogma uit zichzelf. Vö p. 277.

"Uit zichzelf" is zonder andere leraar: cf Ir. Ha., Théologie p. 391.

19. D.i. bedriegt zichzelf en leeft in een illusie. DK

20. §16 Definities van de hoop (elpis)

21. De hoop, die van de zekerheid van de beloning overtuigd is, is door de barmhartigheid van God omgeven, die als transcendente macht het laatste woord heeft. Deze hoop voert naar de liefde, waarin de hele opstijging haar bekroning vindt. Vö p. 263.

22. D.i. de ervaring van gekregen goddelijke gaven is een steun voor de hoop, om in de toekomst ook de andere in het vooruitzicht gestelde gaven te ontvangen. Vö p. 262 v.

23. §18a1 Definities van de liefde (agapè).

24. De liefde is voor Jo.Cl. het toppunt van al het hoge en goddelijke. Daarom zijn haar effecten dan ook buitengewoon. Er worden zielsgebieden blootgelegd, waarvan wij tot hertoe geen vermoeden hadden: wij mogen een blik werpen in een door mystiek vuur vervulde ziel. In het voorbijgaan worden haar ethische effecten vermeld; 'gelukkig is hij die zo ijverig is op het gebied van deugden als zij die uit naijver waken over hun echtgenoten' (§5b) of wordt erop gewezen dat zij haar minnaars onoverwinnelijk maakt (§18b). Maar de ganse interesse van Jo.Cl. concentreert zich op het effect van 'dronkenschap van de ziel' (§3). Met stijgende geestdrift wordt de liefde bezworen: 'verlicht ons, geef ons te drinken, wees ons een gids ... daar wij willen opstijgen naar u' (§18b). 'Gij hebt mijn ziel verwond en ik kan uw vlam niet bedwingen'. 'Hoe meer de liefde opspuit, hoe meer zij de dorstige doet branden' (§18a). De ziel is van een heilige waanzin overvallen: '(de liefde) laat ook wie door haar zalig enthousiasme overvallen is niet meer rusten' (§1). 'Gelukkig is hij die zulk vurig verlangen naar God bezit als een waanzinnige minnaar voor zijn geliefde heeft' (§5a). Hij is met Christus zeer eng verbonden: 'een moeder pleegt niet zo gehecht te zijn aan het kind dat zij nog de borst geeft als een zoon van de liefde altijd aan de Heer gehecht is' (§5b). Het gaat hier niet om beeldtaal, maar om werkelijke mystieke ervaringen. De stemming wordt steeds warmer en gebruikt de taal van het Hooglied. De minnaar stelt zich

onophoudelijk het gelaat van zijn geliefde voor. Zelfs tijdens de slaap wordt hij niet van zijn verlangen bevrijd (§6). Hooglied 5,2 wordt geciteerd: 'Ik slaap omwille van mijn natuur, maar mijn hart waakt omwille van de intensiteit van de liefde (erôs)' (§7). Dan volgt het slot waarin verlangen en vervulling samen klinken: 'De ziel verlangt en smacht naar de Heer als door een pijl van liefde getroffen' (§8). Vö p. 263-264.

25. Blijft het wezen van de goddelijke agapê voor de mensen verborgen, aan de engelen is het bekend, maar slechts naar de maat van de verlichting die God hun schenkt. (§2) Vö p. 198 n. 1.

26. "Met 'de gidsen die ons bij de hand zullen leiden' bedoelt Jo.Cl. de engelen die Jakob langs de ladder zag opstijgen en afdalen." Ss

27. "'Hij' d.i. God want God is liefde." Ss

28. Jo.Cl. beschouwt de liefde als de hoogste van alle deugden. Daarom plaatst hij haar op de hoogste trap van de geestelijke ladder. Vö p. 261.

Eenendertigste verhandeling van onze heilige vader Joannes Climacus

Aan de herder

1. In dit aardse boek heb ik u, eerbiedwaardige vader, als laatste van allen geplaatst. Maar ik ben ervan overtuigd dat gij in het hemelse boek van ons allen de eerste zijt, want waarachtig is hij die gezegd heeft: "dat [zij die] de laatsten [zijn in hun gedachte] de eersten zullen zijn [in hun waardigheid]" (cf Mt 20,16).
2. Waarlijk herder¹ (*poimên*) is hij die bekwaam is de verloren geestelijke schapen, door zijn argeloosheid, door zijn persoonlijke ijver en zijn gebed op te zoeken en weer op te richten.
3. Stuurman² (*kybernêtês*) is hij die van God en door zijn inspanningen de geestelijke kracht ontvangen heeft en bekwaam is om zijn schip niet alleen uit de springvloed te trekken, maar ook uit de afgrond zelve.
4. Geneesheer³ (*iatros*) is hij die een lichaam en een ziel bezit vrij van ziekte⁴, en geen enkel geneesmiddel voor hen nodig heeft.
5. Werkelijk leraar⁵ (*didaskalos*) is hij die het geestelijk boek van kennis door de vinger van God geschreven, dit is door de inwerking van de goddelijke verlichting, gekregen heeft en geen behoefte meer heeft aan de andere boeken. Het is schandelijk voor leraars te onderrichten door over te schrijven en voor schilders oude schilderijen te plagiëren.
6. Gij die mensen op aarde onderricht, onderwijs door goddelijke ingeving uit den hoge; en laat u aan de hand van zintuiglijk waarneembare vormen in het andere⁶ onderwijzen. Vergeet niet hem die zegt: "Ik heb niet van mensen noch door bemiddeling van een mens mijn leer ontvangen, [noch aangeleerd]" (Gal 1,12), want het is nooit mogelijk met middelen van de aarde aardse ziekten te genezen⁷.
7. Een goede stuurman zal zijn schip redden en een goede herder zal zijn ziekelijke schapen ten leven wekken (*zôopoiein*) en genezen. In de mate dat de schapen voortdurend de herder volgen en vorderingen maken, in die mate zal hij hun verdediging op zich nemen bij de heer des huizes (*oikodespotês*). De herder moet met zijn woord ook naar de schapen die uit luiheid (*oknêria*) of gulzigheid achterblijven stenen werpen, want ook dat is het merkteken van een goede herder.

8. Telkens als de schapen door de gloed van de zomerhitte of liever van het lichaam, in hun ziel beginnen in te dutten, moet de herder naar de hemel kijken en krachtdadiger over hen waken. Want velen plegen op het ogenblik van die verzengende hitte door de wolven verscheurd te worden (*lykobrôtos*). Hoe dan ook, indien ook zij, volgens de gewoonte die men bij de schapen ziet, de kop van hun ziel op het uur van de hitte naar beneden naar de grond neigen, dan hebben we de psalmist die zegt: "Een vermorzeld en vernederd hart zal God niet minachten" (Ps 50,19).

9. Wanneer de duisternis en de nacht van de hartstochten de kudde overvallen, stel uw hond op nachtelijke wacht onbewogen op God gericht. Het is geenszins ongerijmd uw geest te beschouwen als een hond die de wilde beesten vernietigt.

10. Ook deze eigenschap van onze natuur heeft de goede Heer geschapen, dat de zieke bij het zien van de geneesheer, zich verheugt, zelfs indien hij wellicht onder geen enkel opzicht door hem geholpen wordt.

11. Schaf ook gij, wonderlijke man, u pleisters aan, drankjes, droge poeders, oogzalven, sponsen, stiletten, brandijzers, zalfjes, slaapmiddelen, een bistouri, verbanden en het zogenaamde middel tegen misselijkheid. Want indien wij die niet hebben, hoe zullen wij dan onze wetenschap kunnen tonen? Geenszins. Want niet voor woorden, maar voor daden worden beloningen gegeven⁸.

12. De pleister is de therapie voor de zichtbare hartstochten, namelijk de lichamelijke. Het drankje is de therapie voor de innerlijke hartstochten en de methode om onzichtbare smet te verwijderen. Het poeder is vernedering die bijtende pijn veroorzaakt en de etter van de eigenwaan (*oiêsis*) zuivert. De oogzalf is zuivering van het oog van de ziel, gestoord door de vertroebeling van de toorn. De oogzalf is een bittere berisping die op korte tijd geneest. Het stilet (om aderen te openen) is snelle verwijdering van onzichtbare stank. Het stilet is waarlijk een intensieve en meedogenloze ingreep tot heil van de zieken. De spons is de verzorging en de afkoeling die de arts aan de zieke toedient na de aderlating of de chirurgische ingreep door middel van liefdevolle, vriendelijke en zachtzinnige woorden. Het brandijzer is voorschrift en straf tot boete voor een korte tijd gegeven op menslievende wijze. De zalf is de verkwikking aan de zieke gebracht na het brandijzer ofwel door woord ofwel

door zachte troost. Het slaapmiddel is het op zich nemen van de last van de leerling (*hypêkoô's*) en bij middel van de onderdanigheid (*hypotagê*) hem rust verlenen en slapeloze slaap en heilige blindheid om zijn eigen goede eigenschappen niet te zien⁹. De verbanden zijn het verstevigen en het samensnoeren door het geduld tot aan de dood van hen die door ijdelheid verslapt en krachteloos geworden zijn. Als laatste van alles is de bistouri beslissing en vonnis om een zieledood lichaamsweefsel en een gangreneus lid te amputeren, opdat het niet ook op de overige ledematen zijn eigen infectie zou overdragen.

13. Prijzenswaardig is de afwezigheid van misselijkheid bij de artsen en van hartstochten (*apatheia*) bij de oversten, want de eersten zullen, daar zij niet onpasselijk worden, zonder dralen opereren bij alle therapie die met stank gepaard gaat, en de tweeden zullen iedere gestorven ziel kunnen doen verrijzen.

14. Laat dit ook een van de gebedsintenties van de overste (*proestô's*) zijn, sympathie te betonen (*prospaschein*) en om te gaan met allen volgens hun verdienste, opdat ook hij niet op de een of andere manier zoals Jakob én zijn geliefde zoon én zijn familie schade zal toebrengen (cf Gn 37,3-4). Dat plegen zij te ervaren, wier zintuigen van de ziel¹⁰ nog niet volmaakt geoefend zijn om het goede, het slechte en het midden te onderscheiden (cf Heb 5,14).

15. a. Groot is de schande voor een overste (*proestô's*), wanneer hij bidt dat iets aan zijn leerling (*hypêkoô's*) geschonken wordt, wat hijzelf nog niet bezit.

b. Zoals zij die het gelaat van de koning hebben aanschouwd en hem tot hun vriend hebben gemaakt voortaan ook al zijn dienaars maar wellicht ook onbekenden of ook vijanden, indien zij dat zouden willen, met de koning kunnen verzoenen en van zijn eer laten genieten, zo gaat het, naar mijn mening, ook met de heiligen.

16. De vrienden eerbiedigen hun beste en hechte vrienden en luisteren naar hen, en wellicht worden ze ook door hen aangepord (*biazomai*). Het is goed geestelijke vrienden als vrienden te bezitten, want niemand anders werkt zo met ons samen om de deugd¹¹ te verwerven.

17. Een van de vrienden van God (*theophilos*) vertelde mij dat God wel altijd, maar vooral op de jaarlijks terugkerende feesten en op de feesten van de Heer zijn dienaren met gaven beloont.

18. Tenslotte moet de geneesheer zich ontdaan hebben van de

hartstochten (*pathos*), opdat hij bij een of andere gelegenheid zou kunnen doen alsof hij ze bezit, en vooral de toorn. Want indien hij de hartstochten niet volledig heeft afgestoten, zal hij er zich niet opnieuw op een hartstochtloze wijze (*apathôs*) mee kunnen bekleden.

19. Ik heb een nog jong en onge oefend paard gezien, dat, bij de toom geleid en rustig stappend, plots, toen de teugel een weinig gevierd werd, zijn eigen meester uit het zadel wierp. Het voorliggende probleem komt gewoonlijk voor bij twee demonen¹². Dat zij die willen zoeken, met alle kracht zoeken.

Dàn zal de geneesheer de wijsheid die hem door God gegeven is erkennen, wanneer hij de hartstochten die door de meesten niet kunnen genezen worden, kan genezen¹³.

20. Bewonderenswaardige leraar is niet die van begaafde (*eumathês*) kinderen verstandige maakt, maar die de domme en onverstandige (*amathês*) kinderen verstandig maakt en tot volmaaktheid brengt. Dàn wordt de schrandereheid van de wagenmenners geprezen en zichtbaar, wanneer zij met ongetemde paarden de overwinning behalen en de paarden behouden terugbrengen.

21. Indien gij ogen gekregen hebt om de zwellende golven te voorzien, waarschuw dan duidelijk wie in het schip zijn, anders zult gij mede-schuldig aan de schipbreuk bevonden worden, daar gij door allen zonder dat zij zich zorgen maakten, betrouwd werd vanwege uw stuurmanschap.

22. Ik heb gezien dat geneesheren aan de zieke de oorzaken (van de ziekte) niet van tevoren aangeduid hadden. Daardoor berokkenden zij aan de zieken en aan zichzelf veel last en kwelling.

23. Hoe meer de overste (*proestôs*) zal zien dat het vertrouwen van zijn leerlingen (*hypêkoôs*) en van vreemden in hem groot is, des te meer is hij verplicht voortaan met alle waakzaamheid (*phylakê*) zichzelf in het oog te houden bij alles wat hij doet en zegt, wetende dat allen naar hem kijken als naar het authentieke (*archetypos*) voorbeeld (*eikôn*)¹⁴ en dat zij wat door hem gezegd en gedaan wordt als norm en wet beschouwen¹⁵.

24. Liefde (*agapê*) zal de ware herder tonen, want uit liefde werd de Grote Herder gekruisigd¹⁶.

25. Identificeer u met woorden aan wat zich afspeelt bij anderen, en gij zult nooit diepe schaamte ondervinden¹⁷.

26. Bedroef een zieke een zekere tijd, opdat hij geen chronisch

zieke wordt (*makrochronizein*) of zal sterven door uw vervloekt stilzwijgen. Velen hebben omwille van het stilzwijgen van de stuurman verondersteld dat ze goed aan het varen waren, totdat zij op de klippen liepen.

27. Laten wij luisteren naar de grote Paulus die aan Timoteüs schrijft: "Dring [bij hen] aan te pas en te onpas," (2 Tim 4,2) zegt hij. 'Te pas', meen ik, wanneer zij die berispt worden (*elegchomenoi*) de berisping (*elegchos*) gaarne verdragen. 'Te onpas', wanneer zij erdoor gegriefd worden (*daknein*). Immers ook de bronnen doen water opwellen, zelfs wanneer dikwijls niemand dorst heeft.

28. Er bestaat bij oversten (*proestôs*), om mij zo uit te drukken, een natuurlijke geaardheid die neigt naar schroomvalligheid (*aidestikôn*) en dikwijls aan hun onderhorigen (*hypêkoôs*) verzwijgt wat moet gezegd worden. Maar dat zij tenminste niet weigeren voor hun leerlingen te doen wat de plicht van leraars is en dat zij ervoor zorgen de noodzakelijke bevelen aan hun leerlingen schriftelijk mee te delen.

29. Laten wij luisteren naar de goddelijke Schrift wanneer zij over sommigen zegt: "Hak hem om, waartoe put hij de grond nog uit?" (Lc 13,7) en: "Verwijder de slechte (*ponêros*) uit uw midden" (1 Kor 5,13), en: "Bid niet voor dat volk" (Jr 7,16) wat ze ook zegt met betrekking tot Saul (1 S 16,1). Het is noodzakelijk dat de herder weet voor wie, hoe en wanneer dat alles moet aangewend worden, want niets is waarachtiger dan God.

30. Indien iemand zich niet schaamt, wanneer hij afzonderlijk berispt wordt (*elegchesthai*), dan zal die van de publieke berisping een aanleiding tot schaamteloosheid maken, omdat hij vrijwillig zijn eigen heil verafschuwt.

31. Ik merk ook het volgende en ik heb het zien gebeuren bij veel zieken van goede wil. Daar zij hun eigen lafheid en zwakheid kenden, verzochten ze dringend hun artsen, zelfs indien ze (= de zieken) het niet wilden, hen te binden en hen met vrijwillig ondergaan geweld te behandelen, omdat, (zegden ze), "de geest gewillig is" (cf Mt 26,41) omwille van de toekomstige hoop, "maar het vlees zwak", omwille van de tevoren opgelopen conditioneringen. Nadat ik dat gezien had, heb ik de geneesheren verzocht zich door hen te laten overreden.

32. Het is ook niet nodig dat de gids aan allen die zich aanmelden zegt dat de weg smal is en eng (cf Mt 7,14), en heus ook niet aan eenieder dat het juk zacht is en de last licht (Mt 14,29-30). Het

is eerder nodig dat hij observeert en op de juiste wijze de geneesmiddelen aanpast. Voor hen die met zware zonden belast en tot wanhoop geneigd zijn, past de tweede uitspraak als geschikt geneesmiddel. Voor hen daarentegen die neigen naar hoogmoed (*to hypsêlon*) en verwaandheid (*oiêmaticon*) past de eerste als geschikt geneesmiddel.

33. Sommigen die op het punt stonden een lange weg af te leggen, hebben hen die de weg kenden ondervraagd en hebben van hen vernomen dat hij recht is en zonder gevaren. En toch, door wat ze vernomen hadden overmoedig geworden tegenover de tocht, zijn ze halfweg ofwel in gevaar geraakt of hebben zij zelfs rechtsomkeer gemaakt (*hypostrephein*), omdat bleek dat zij niet voorbereid waren op de wederwaardigheden (*thlipsis*); zoals ook het tegengestelde mij bekend is.

34. Waar goddelijke liefde (*erôs*) het hart heeft doen ontbranden, daar heeft de vrees door woorden gewekt geen kracht. En waar de vrees voor de hel verschijnt, daar verschijnt het volhardend geduld om alle lijden (*ponos*) te dragen. Waar de hoop op het koninkrijk ontdekt wordt, daar ontstaat de verachting (*kataphronêsis*) voor al het aardse¹⁸.

35. Een goede veldheer moet duidelijk de innerlijke toestand en de vorderingen kennen van ieder die onder zijn bevel staat. Want wellicht bevinden er zich in de massa soldaten sommigen om in de eerste rangen te vechten, en sommigen geschikt voor de strijd in een tweegevecht. Dezen moet hij naast zich plaatsen ter bescherming van hun medestrijders in stilheid¹⁹.

36. De stuurman alleen kan zonder de medewerking van de matrozen het schip niet redden. Ook een geneesheer alleen kan de zieke niet genezen, indien hij niet eerst geconsulteerd werd door hem en door het tonen van de wonde werd uitgenodigd en dat met het volste vertrouwen (*holopistôs*). Zij die artsen gevreesd hebben, hebben etterende zweren opgelopen en velen zijn dikwijls ook gestorven.

37. Dat de herder (*poimên*) niet ophoude de fluit van het woord te gebruiken, terwijl de schapen aan het grazen zijn, vooral als de schapen aanstalten maken om te gaan slapen, want niets anders vreest de wolf zozeer als de klank van de herdersfluit.

38. De overste (*proestôs*) moet zich niet steeds zonder reden (*alogôs*) vernederen en zich ook niet steeds ondoordacht (*aphronôs*) verheffen, maar naar Paulus kijken die beide wegen bewandelt (cf 2 Kor 10,11.12.13).

39. De Heer bedekt dikwijls de ogen van de beginnelingen (*archomenos*) voor sommige tekorten (*elleima*) van hun overste (*proestôs*). Indien hij hun die tekorten zou bekend maken, zou hij wantrouwen (*apistia*) veroorzaken.

40. Ik heb een overste (*proestôs*) gekend die uit diepe nederigheid in sommige aangelegenheden met zijn kinderen (= monniken) beraadslaagde. Maar ik heb ook een andere overste gekend die zijn eigen onwijze (*asophos*) wijsheid (*sophia*) uit eigendunk (*oiêsîs*) voor hen wilde uitstallen en zich tegenover hen belachelijk (*eirônîkôs*) gedroeg.

41. Zelden weliswaar, maar toch heb ik gezien dat bij toeval monniken die behept waren met hartstochten (*empathês*) aan het hoofd stonden van mensen die hartstochtloos waren (*apathês*) en zich geleidelijk aan schaamden voor hun ondergeschikten (*archomenoi*) en met hun eigen hartstochten kaptten (*perikoptein*). Dat bewerkte in hen, meen ik, de verdienste van hen die door hen gered werden en de taak, die zij nog met hartstochten behept (*empathês*) op zich namen, werd voor hen de grondslag voor hartstochtloosheid (*apatheia*).

42. Wij moeten toezien dat wij op zee niet verstrooien wat wij in de haven verzameld hebben²⁰. Dit woord begrijpen zij, die nog onge oefend zijn tegen de stormen die van buiten komen,

43. Het is waarlijk groots (*mega*) met vastberadenheid en moed de verzengende hitte (*kausôn*) en de windstilte (*galênê*) en de moedeloosheid (*oligôria*) die de stilheid vergezellen te verdragen, en niet buiten het schip van de cel verstrooiingen (*meteôrisis*) en vertroosting en (*paraklêsis*) te zoeken, zoals de moedeloze matrozen tijdens een windstilte gaan zwemmen in het water²¹. Maar het is onvergelijkelijk grootser (*meizon*), het stormgeweld (*thorybos*)²² niet te vrezen, maar met een onverschrokken en onbewogen hart stand te houden onder hun oorverdovend gedonder (*ktypos*) en uiterlijk met de mensen en innerlijk bij God te vertoeven.

44. Dat wat gebeurt voor de rechtbanken van de wereld bij u, bewonderenswaardige, in herinnering roepe wat zich afspeelt voor onze rechtbanken. De een of de andere verschijnt als schuldige voor onze vreeswekkende en authentieke rechtbank; een andere weer als onschuldige die zich beijvert voor het werk en de dienst van God. De intrede van de enen en de anderen is totaal verschillend, en vergt een eigen benadering.

45. Eerst en vooral moet de schuldige ondervraagd worden –

apart natuurlijk – naar de aard van zijn daden, om twee redenen: opdat hij, voortdurend bewogen door zijn bekentenis (*exagoreusis*), zonder vrijpostigheid (*aparrhêsiastos*) zou blijven, en opdat, zich bewust dat wij de zorg voor zo grote verwondingen op ons genomen hebben, hij opgewekt zou worden tot liefde voor ons.

46. Ook het volgende mag u niet ontgaan, eerbiedwaardige, zoals gij het trouwens niet ignoreert – God behoeft u –. Ik bedoel dat door u rekening moet gehouden worden met de verblijfplaatsen, de levensvernieuwingen en de gewoonten van de schuldigen (*hypeuthynos*), want die zijn in hoge mate veelsoortig en verschillend. Dikwijls ervaren wij dat de zwakste ook de nederigste van hart is, daarom moet hij door de geestelijke geneesheren ook lichter gestraft worden. Ook het tegenovergestelde is zonneklaar.

47. Het is niet normaal dat een leeuw schapen weidt, en ook niet veilig dat iemand die nog behept is met hartstochten (*empathês*) de overste is van monniken die behept zijn met hartstochten.

48. Het is een schandelijk gezicht een vos te midden van vogels, maar niets is schandelijker dan een herder die vertoornd is. De eerste zaait verwarring en vernietiging onder vogels, de tweede onder met verstand begaafde zielen.

49. Zie dat gij geen scrupuleuze onderzoeker wordt van de geringste fouten, dan zult gij geen navolger van God meer zijn.

50. Heb ook zelf God als econoom en higoemeen (*hêgoumenos*) van al uw innerlijke en uiterlijke daden, als een zeer goede stuurman²³. En indien gij door middel van zijn wil uw eigen wil breekt, zult ook gijzelf onbekommerd (*aphrontis*) zijn, omdat gij alleen gedreven wordt door een wenk van Hem.

51. Gij en allen (oversten) moeten ook dit onderzoeken: of de genade soms niet omwille van het geloof van hen die naar ons toekomen, en niet omwille van onze zuiverheid (*katharsis*) zeer dikwijls volgens de goddelijke voorzienigheid door ons werkt (*energein*). Want velen, ook van hen die met hartstochten behept waren, hebben op deze manier wonderen verricht.

52. “Indien er veel op die dag tot Mij zullen zeggen”, zegt de Heer: “Heer, Heer hebben wij niet in uw naam geprofeteerd?” (Mt 7,22) enzovoort, dan is de voorgaande paragraaf niet ongelooftwaardig.

53. Wie waarlijk God gunstig gestemd heeft kan ongemerkt en zonder dat de zieken het bemerken hun weldoen en twee zeer belangrijke zaken tot stand brengen: zichzelf bewaren voor

menselijke roem, zoals voor het zogenaamde korenroest, en hen die barmhartigheid ondervonden hebben voorbereiden alleen aan God dank te zeggen.

54. Bereid voor hen die met de energie van een jonge man op de renbaan lopen, zeer edelmoedig spijzen die beter en voortreffelijker zijn, maar voor hen die achterop komen, ofwel omwille van hun gedragingen, ofwel omwille van hun opzet, melk, zoals voor kinderen, want voor hen is het nog de tijd van de vertroosting (*paraklêsis*).

55. Hetzelfde voedsel wekt bij de enen strijd lust (*prothymia*), en bij de anderen ontmoediging (*athymia*). Met het oog op het uitstrooien van de zaden is het dus nodig aandacht te schenken aan de omstandigheden en te kijken naar het gunstige ogenblik, naar de persoon, de kwaliteit en de kwantiteit²⁴.

56. Sommigen, die de beslissing van het aanvaarden van verantwoordelijkheid over een ander (*anadochê*)²⁵ als onbelangrijk beschouwden, zijn begonnen op een onredelijke manier zielen te leiden (*poimênô*). En ofschoon zij waarlijk uitmunten in grote rijkdom, zijn zij vandaar teruggekeerd met lege handen, na hun rijkdom, door het opnemen van die verantwoordelijkheid, aan anderen te hebben uitgedeeld.

57. Zoals er wettige kinderen uit een eerste huwelijk zijn en kinderen uit een tweede huwelijk, en andere uit slavinnen, en andere die verworpen worden, zo ook zijn er overeenstemmend tal van wijzen om verantwoordelijkheid voor anderen op zich te nemen. Inderdaad verantwoordelijkheid opnemen tegenover een ander is, in de echte betekenis van het woord (*kyriôs*), een volledig geven van zijn ziel voor de ziel van de naaste. Bovendien is er ook een opnemen van verantwoordelijkheid die een geven van zijn ziel is alleen voor de zonden die tevoren begaan zijn, en er bestaat er ook een die een geven van de ziel is alleen voor de zonden die later bedreven worden. Ook is er een verantwoordelijkheid opnemen die (alleen) het op zich nemen is van de last veroorzaakt door zijn eigen richtlijnen, omdat men geestelijke kracht en hartstochteloosheid (*apatheia*) mist. Maar ook in die eerste en volmaakte aanvaarding van verantwoordelijkheid dragen wij de last in de mate dat wij onze (eigen) wil hebben uitgeroeid.

58. Een echte zoon herkent men als zijn vader afwezig is. Hetzelfde is dunkt me waar voor hen die in onderdanigheid (*hypotagê*) leven. De overste moet uitkijken en hen duidelijk

noteren die hem tegenspreken (*antilegein*) en weerstaan (*antipip-tein*). Hij moet hen in tegenwoordigheid van enkele vooraanstaande monniken met de zwaarste straffen bestraffen, om de overigen daardoor vrees aan te jagen, ook indien zij zwaar aan die straffen tillen. Want de meesten tot rede brengen (*sôphronizomai*) is belangrijker dan de schade van één.

59. Er zijn er die uit geestelijke liefde (*agapê*) boven hun eigen krachten de lasten van anderen op zich nemen (*anadechesthai*), daar ze zich het gezegde herinneren: "Niemand heeft groter liefde dan die..." (Joh 15,13) enz. En er zijn er anderen die, ofschoon zij de kracht om de verantwoordelijkheid over anderen op zich te nemen wellicht van God gekregen hebben, ongaarne zichzelf aan lasten onderwerpen (*hypoballein*) voor de redding (*sôtêria*) van hun broeder. Maar die verklaar ik voor rampzalig, daar zij volgens mij de liefde niet bezitten. Maar over de eersten heb ik ergens een uitspraak gevonden: "Wie het waardevolle verwekt uit het waardeloze, zal als mijn mond zijn" (Jr 15,19) en: "Zoals gij gedaan hebt, zo zal u geschieden" (Ez 7,27; Ob 1,15).

60. Ik vraag ook het volgende in het oog te houden: dikwijls wordt de zonde in gedachte (*kat' ennoian*) van de overste (*proestôs*), zwaarder veroordeeld dan de zondige daad (*kat' energieian*) van een onderhorige (*hypêkoôs*), daar immers de fout (*hamartia*) van een soldaat lichter is dan het verkeerde bevel (*kakoboulia*) van de veldheer.

61. Raad uw onderhorigen (*hypêkoôs*) aan hun seksuele en sensuele zonden niet in detail te belijden (*exagoreuein*), maar al hun overige zonden (*plêmmelêma*) in detail 's nachts en overdag voor hun geest te brengen.

62. Oefen uw onderhorigen erin in alle opzichten onbevangen te zijn tegenover elkaar, maar zeer geslepen tegenover demonen.

63. Wees goed op de hoogte van de intentie van uw schapen in hun onderlinge relaties, want de intentie van de wolven is de vurigen ten onder te brengen door de nalatigen.

64. Aarzel niet te bidden, als ge erom gevraagd wordt, ook voor degenen die helemaal nalatig (*amelês*) zijn. Bid niet opdat zij barmhartigheid ondervinden – want dat is onmogelijk zolang ze niet meewerken (*synergein*) – maar opdat zij door God zouden geprikkeld worden tot ijver²⁶.

65. Dat zwakken niet samen eten met ketteren, zoals in de canons

gezegd wordt. Maar dat zij die sterk staan in de Heer, indien zij door ongelovigen met betrekking tot het geloof uitgedaagd worden (*protrepethai*) en de strijd willen aanbinden (*poreuesthai*), ten strijde trekken tot glorie van de Heer.

66. Wend geen onwetendheid voor, want hij die zonder het te weten toch strafwaardige daden gesteld heeft, zal zwaar gestraft worden, omdat hij geen kennis verworven heeft (*manthanein*) (cf Lc 12,47-48).

67. Voor een herder is het een schande de dood te vrezen, aangezien de gehoorzaamheid toch gedefinieerd wordt: bevrijding van vrees (*adeilia*) voor de dood.

68. Zoek, gelukzalige, welke de deugd is "zonder dewelke niemand de Heer zal zien" (Heb 12,14), en verwerp voor alles die deugd voor uw kinderen, terwijl ge hen geheel en al verlost van alle baardloos en vrouwelijk uitziend gelaat.

69. Voor allen die ons onderdanig zijn in de Heer moeten de levensgewoonten en de woonplaatsen verschillend zijn naar gelang van hun lichamelijke leeftijd²⁷ want het past niet dat iemand van de haven weggestuurd wordt.

70. Laten we in overeenstemming met de wettelijke voorzichtigheid (*phronêsis*), die in de wereld geldt, aan niemand te snel de handen opleggen (cf 1 Tim 5,22), uit vrees dat soms sommige van onze schapen, in onwetendheid aangetreden, daarna tot inzicht komen en de zwaarte en de brandende hitte niet verdragen en naar de wereld deserteren; wat niet zonder gevaar zal zijn voor hen die hun de handen voorbarig hebben opgelegd.

71. Wie is zulke een rentmeester door God aangesteld, dat hij zijn eigen tranen en zuchten en inspanningen niet meer nodig heeft en ze zonder zich te sparen bij God gebruikt voor de reiniging van anderen?

72. Houd nooit op bezoedelde zielen en vooral bezoedelde lichamen te reinigen en te zuiveren, opdat gij niet alleen voor uw eigen zielen, maar ook voor de zielen van anderen met vrijmoedigheid (*parrhêsia*) kransen zult opeisen bij de goede inrichter van de wedstrijd.

73. Ik heb gezien dat een zieke (*asthenês*) door zijn geloof de ziekte (*astheneia*) van een andere zieke genas, door te zijnen voordele een lovenswaardige schaamteloosheid (*anaideia*) tegenover God te gebruiken (cf Lc 11,8) namelijk door zijn ziel in ruil aan te bieden voor diens ziel, in nederigheid niettemin, en dat hij door de genezing van die zieke, tenslotte ook zelf genezen werd.

Ook heb ik gezien dat iemand uit eigenwaan (*oiêsis*) op dezelfde wijze handelde en "Geneesheer, genees uzelve" (Lc 4,23) als berisping te horen kreeg.

74. Het is toegelaten een goed af te wijzen omwille van een groter goed, zoals hij die het martelaarschap ontvluchtte niet uit lafheid, maar om hen te helpen die door hem gered werden²⁸.

75. Er zijn er die zich aan verachting (*atimia*) hebben prijsgegeven omwille van de eer (*timê*) van anderen, en die, door velen beschouwd worden als genotzuchtigen (*philêdonos*), maar toch, al worden zij als bedriegers beschouwd, waarachtig zijn (cf 2 Kor 6,8).

76. Indien, wie een helpend woord bezit en het niet rijkelijk meedeelt, niet ongestraft zal zijn (*atimôrêtos*), aan hoe groot gevaar zullen zij zich dan niet blootstellen, mijn vriend, die door hun ijverig werken zelf kunnen helpen (*sygkamnein*) wie er slecht aan toe zijn, én hen niet willen helpen (*sygkopian*)?

77. Bevrijd, gij die door God bevrijd zijt, red, gij die door God gered zijt, hen die naar de dood gevoerd worden en onthoud u niet hen vrij te kopen die door demonen gedood worden. Want dit is de grote kampprijs (*epathlon*) vanwege God die alle arbeid (*ergasia*) en beschouwing (*theôria*) van mensen en engelen te boven gaat.

78. Hij toont zich als het ware medewerker van de onlichamelijke en geestelijke machten²⁹, hij die met de zuiverheid die hem door God geschonken werd de onreinheid van de anderen afwist en zuivert en uit bezoedelde, onbezoedelde gaven aan God opdraagt. Dat is immers het eeuwige en enige werk van de goddelijke liturgen, "want allen die zich rondom hem bevinden", zegt de psalmist, "zullen gaven aanbieden", namelijk zielen (cf Ps 75,12).

79. Niets toont zozeer de menslievendheid en de goedheid van onze schepper voor ons, als het achterlaten van de negenennegentig schapen, en het zoeken van het verdwaalde (cf Mt 18,12; Lc 15,4). Wees dan oplettend, bewonderenswaardige, en zet heel uw ijver, uw liefde, uw vurigheid, uw bekommernis en uw smeekgebed tot God in voor wie helemaal verdwaald is en uitgeput. Want waar de ziekten (*nosos*) en de wonden (*môlôps*) groot zijn, worden ook ongetwijfeld grote beloningen gegeven.

80. Laten wij uitkijken, oppassen en handelen. Want de overste (*proestôs*) mag niet altijd een rechtvaardig vonnis vellen, omwille van de zwakheid (van sommigen). Ik heb gezien dat er

twee geoordeeld werden door een zeer wijze rechter. En deze rechter verklaarde de schuldige (*adikos*) onschuldig, daar hij volgens hem lichtzinniger was, en veroordeelde de onschuldige (*dikaïos*) schuldig, daar hij volgens hem dapper was en vastberaden, opdat door rechtvaardigheid de breuk (*schisma*) niet groter zou worden. Maar privaat en afzonderlijk zegde hij de juiste toedracht en hetgeen aan ieder paste en vooral aan hem die ziek was in zijn ziel.

81. Een vlakte vol groen gras is geëigend voor schapen. Maar lering over en herinnering aan de dood is voor alle schapen met verstand begaafd nog geëigender, daar zij alle schurft kan genezen.

82. Wanneer gij de vurigen bezoekt, verneder hen zonder reden in aanwezigheid van de zwakken, om door het geneesmiddel toegediend aan de ene de wonde van de andere te genezen, en de zwakken op te voeden tot sterkte.

83. Nergens blijkt het dat God, na een belijdenis (van zonden) gehoord te hebben, haar openlijk bekend gemaakt heeft, opdat Hij hen die hun fouten belijden niet zal doen afzien (van een belijdenis) omwille van de bekendmaking en er de oorzaak zou van zijn dat zij dan ongeneeslijk ziek worden.

84. Indien wij de gave der profetie (*prognôsis*) zouden bezitten, laten we dan hun fouten (*sphalma*) niet openlijk bekend maken aan hen die ze begaan, maar sporen wij hen veeleer op bedekte wijze aan tot de belijdenis (*exomologêsis*), want alleen al door zich uit te spreken (*exagoreusis*) aan ons, bekomen zij grotelijks vergiffenis (*sygchôrêsis*). Laten wij na hun belijdenis hen nog overvloediger vertrouwelijkheid (*parrhêsia*) met ons en bezorgdheid waardig achten dan tevoren, want daardoor maken zij grote vooruitgang in hun betrouwen en liefde tot ons. Wij moeten hen ook een voorbeeld van buitengewone nederigheid tonen en hen opvoeden tot ontzag (*phobos*) voor ons. In alles moet gij geduld oefenen, behalve als zij ongehoorzaam (*parakoê*) zijn aan wat gij zegt.

85. Pas op dat uw buitenissige nederigheid soms geen gloeiende kolen verzamelt op het hoofd van uw kinderen (Spr 25,22; Rom 12,20).

86. Kijk uit of gij geen bomen op uw veld ziet, die de grond uitputten, terwijl ze wellicht op een ander veld vrucht kunnen dragen. Laten wij niet de raad weigeren om ze liefdevol uit te trekken en over te planten.

87. Soms beoefent de overste (*proestôs*) zonder gevaar de deugd op ongeschikte plaatsen, namelijk op meer wereldse en wel lustigere plaatsen.

88. Indien de arts overvloedig de geestelijke stilheid (*hêsychia psychikê*) bezit, dan hoeft hij niet zoveel lichamelijke zorgen te besteden aan de geestelijke stilheid van de zieken. Indien hij de eerste (= de geestelijke stilheid) mist, dat hij dan van de tweede (= de lichamelijke bezorgdheid) gebruik make.

89. Dat de overste (*proestôs*) nadenkt over de aanvaarding (*hypodochê*) van zijn schapen (*thremma*, leerlingen), want niet alle afwijzing en verwijdering is verboden door God.

90. Geen gave van onzentwege is zo aangenaam aan God als Hem zielen met verstand begaafd (*logikos*) door boete (*metanoia*) (als offer) op te dragen (*prospheô*). Heel de wereld weegt niet op tegen één ziel (cf Mt 16,26). Want de wereld gaat voorbij, maar de ziel is én blijft onvergankelijk. Prijs dus niet gelukkig, gelukzalige, zij die rijkdommen offeren (*prospheô*), maar zij die aan Christus schapen met verstand begaafd (*logikos*) aanbieden (*anatithêmi*).

91. Maak uw brandoffer (*holokautôma*) rein, want anders hebt ge er geen voordeel aan.

92. Zoals men moet overwegen (*noëô*): "De mensenzoon moest overgeleverd worden, maar wee de mens door wie Hij overgeleverd wordt" (Mc 14,21), overweeg zo dunkt mij ook het tegenovergestelde: "Velen moeten gered worden, in elk geval de uitverkorenen. Maar een beloning zal aan hen gegeven worden, door wie, na de Heer, het heil gekomen is."

93.a. Voor alles, eerbiedwaardige, hebben wij geestelijke kracht nodig, om hen, die wij hebben geprobeerd in het heilige der heiligen binnen te voeren (*eispherein*) en aan wie wij hebben gepoogd Christus te tonen die rust op de mystieke en verborgen (*kryptos*) tafel, bij de hand te nemen als onmondige kinderen en hen te bevrijden uit de massa van de slechte gedachten, telkens wanneer wij zien dat zij gekweld worden (*thlibein*) en in het nauw gebracht (*stenochôrein*) door de menigte gedachten die hen willen hinderen, (vooral dan wanneer zij zich in het voorportaal van de ingang bevinden).

b. Indien er ook sommigen zeer jong zijn of zeer zwak, dan is het noodzakelijk hen op onze schouders te tillen en te dragen, totdat zij de deur passeren van de werkelijk enge ingang, want daar ontstaat gewoonlijk alle benauwdheid en alle benauwenis.

Daarom heeft ook iemand over haar gezegd: "Dat is harde arbeid voor mij, totdat ik binnenga in het heiligdom van God" (Ps 72,16-17).

94.a. Er is door ons gezegd geworden, vader der vaderen, ook in wat tevoren gezegd werd over die Vader der Vaderen, en leermeester der leermeesters³⁰, hoe hij helemaal omkleed was met de wijsheid uit den hoge, zonder huichelarij (*anhypokritos*), de waarheid openhartig zeggend (*elegktikos*), streng (*akribês*), bedachtzaam (*sôphrôn*), inschikkelijk (*sygkatabatikos*), stralend (*phaidros*) van ziel. Maar bewonderenswaardiger dan alles bij hem was, dat hij hen van wie hij zag dat ze wilden gered worden, met een grotere strengheid (*akribeia*) opvoedde. Hen van wie hij anderzijds zag zij een eigen wil of gehechtheid (*prospatheia*) hadden, beroofde hij zo van het voorwerp van hun hartstochtelijke liefde (*prospaschomenon*), dat zij tenslotte allen ervoor beducht waren in niets waaraan ze gehecht waren een eigen wil te tonen.

b. Ook zegde hij, de altijd onvolprezene, het volgende: "Het is beter iemand uit het monasterium te verjagen dan hem zijn eigen wil te laten doen. Wie verjaagt immers maakt de verjaagde dikwijls nederiger, en brengt hem er tenslotte toe zijn eigen wil af te hakken. Maar hij die schijnbaar uit menslievendheid (*philanthrôpia*) en inschikkelijkheid (*sygkatabasis*) zulke mensen ter wille is (*charizomai*), is er de oorzaak van dat zij hem op het ogenblik van hun dood deerniswekkend vervloeken, daar hij hen eerder heeft bedrogen en hen niet heeft geholpen".

c. Men kon deze Grote (herder) na de voltooiing van de avondgebeden op een troon – uiterlijk uit vlechtwerk van hout, innerlijk uit vlechtwerk van geestelijke genaden – zien zitten zoals een koning. Hem omringde als wijze bijen de mooie vergadering van de communiteit en ze luisterden naar zijn woorden en voorschriften als kwamen zij van God. En de ene kreeg het bevel vijftig, een andere dertig, een andere honderd psalmen te reciteren voor het slapengaan. Een andere kreeg het bevel zoveel kniebuigingen (*gonyklisia*) te maken, een andere al zittende te slapen, deze gedurende een bepaalde tijd te lezen, een andere eenzelfde tijd aan het gebed te besteden.

d. Bovendien stelde hij twee van de broeders als opzichters aan, die overdag toezicht hielden op gesprekken (*syntychia*) en werkeloosheid (*argia*) en ze deden ophouden, en 's nachts toezicht hielden op ongepast waken en op wat niet toegelaten is aan het schrift toe te vertrouwen. En dat niet alleen, maar ook

voor het voedsel wees de Grote (herder) een eigen ordening toe aan eenieder. Immers één enkel gelijkvormig dieet voor allen bestond er niet, maar hij bepaalde het voor ieder volgens zijn eigen gesteltenis, want aan de enen wees de goede beheerder drogere voeding toe, maar voor anderen overvloedigere. En het wonderlijke was, dat zonder mopperen het voorgeschrevene werd uitgevoerd als kwam het uit de mond van God. Aan de onvolprezene gehoorzaamde ook een lavra³¹, waarin de in alles volmaakte degenen uit het monasterium die bekwaam waren voor de stilheid installeerde.

95. Maak niet, ik verzoek het ernstig, de onschuldigen (*akeraios*) door arglistige gedachten gecompliceerd, maar maak eerder, indien mogelijk, zelfs van gecompliceerde monniken eenvoudigen, wat wonderbaar zou zijn.

96. Wie totaal rein is, zal, dankzij een totale hartstochtloosheid (*apatheia*) als een goddelijke rechter strengheid (*akribeia*) gebruiken. Want tekort aan hartstochtloosheid (*apatheia*), verwondt het hart van de rechter en laat (hem) niet toe te straffen en te reinigen zoals het moet.

97. Laat voor alles aan uw zonen de erfenis na van een ongerept geloof en van rechtgelovige leringen, opdat gij niet alleen uw zonen, maar ook uw kleinzonen langs de weg van de rechtgelovigheid (*orthodoxia*) naar de Heer zult voeren³².

98. Heb geen medelijden in het uitputten en bedwingen van hen die vol hartstocht zijn en van jongeren, opdat zij op het ogenblik van hun dood u luide huldigen.

99. Voorbeeld voor u weze ook daarin Mozes de Grote, alwijze (vader). Want hij heeft zijn onderhorigen (*hypêkoôs*) niet kunnen bevrijden van de Farao, ofschoon ze hem gewillig volgden, totdat zij het ongedesemde brood met bittere kruiden gegeten hadden (cf Ex 12,8). Ongedesemd brood is een ziel die geen vooringenomenheid (*prolêmma*) bezit tegenover haar eigen wil, want die (eigen wil) kan haar hovaardig (*typhoö*) en hoogmoedig maken (*epairô*), en het ongedesemde brood is altijd nederig. Laten we de bittere kruiden begrijpen nu eens als de bittere smaak voor hen (= de ondergeschikten) voortkomende uit het bevel, dan weer als de benauwenis (*stenochôria*) die het gevolg is van de strengheid van het vasten³³.

100.a.³⁴ Wat mij betreft, vader der vaderen, terwijl ik u dit schrijf, meen ik hem te horen die zegt: "Terwijl gij een ander onderricht, wordt gij dan geen leermeester van uzelf?" (Rom

2,21). Nu echter zal ik mijn woordenvloed stoppen door alleen maar dit te zeggen: Een ziel, door zuiverheid met God geënid (*enoëö*), zal geen ander woord voor haar onderricht nodig hebben, daar zij, de gelukzalige, het eeuwige Woord als inwijder (*mystagôgos*) en gids-op-de-weg (*hodêgos*) en verlichting (*phôtismos*) in zich draagt³⁵. Ik weet door inwijding dat uw zeer heilige en helderstralende persoon ongetwijfeld zo is, want niet alleen maar door het naakte woord, maar door uw werking (*energeia*) en uit ervaring ken ik uw allerzuiverste geardheid, die door haar slangendodende (*thêriolethros*) zachtmoedigheid vooral een nederigheid uitstraalt naar het voorbeeld van de beroemde grote Wetgever (= Mozes). Daar gij hem werkelijk op de voet volgt, zeer geduldige (vader), en steeds hoger opklimt, scheelt het weinig dat gij het ook van hem wint, ik bedoel wat de lof betreft van uw zuiverheid (*hagneia*) en de kampprijs voor uw matigheid (*sôphrosynê*)³⁶. Door deze deugden kunnen wij ook het best, meer dan door de andere (deugden), tot God naderen, die de alzuivere is en de Gever en de Helper van alle hartstochtloosheid (*apatheia*)³⁷ en die door deze (hartstochtloosheid) degenen die nog op aarde ronddolen van de aarde naar de hemel overbrengt.

b. Deze deugden hebt gij, als een wagen van vuur, met ijverige (*aoknia*) voeten bestegen naar het voorbeeld van de beroemde zuiverheidminnende Elia. Gij hebt niet alleen de Egyptenaar³⁸ vermoord en in het zand van de nederigheid de kampprijs verborgen, maar ook hebt gij de berg beklommen en hebt gij God gezien dankzij een doornige (*akanthôdês*) en een harde (*dysepibatos*) levenswijze. Ook hebt gij van de stem van God en van zijn helder licht genoten. Gij hebt uw sandalen, ik bedoel uw sterfelijke omhulling, losgemaakt. Gij hebt de staart, dit is het uiteinde van hem die van engel in slang veranderd werd, gegrepen en hem als in zijn eigen hol en in een zeer diepe put en in de duisternis verduisterd en uitgeleverd. Gij hebt ook de Farao overwonnen, de hoogmoedige en arrogante, en de Egyptenaren met verstomming geslagen en hun eerstgeborenen (wat de grootste prestatie van alle is) hebt gij gedood.

c. Daarom ook heeft de Heer aan u de leiding (*hodêgia*) van uw broeders toevertrouwd als aan iemand die niet aan het wankelen gebracht wordt. En gij, gids der gidsen, onvervaard hebt gij hen verwijderd van de Farao en van het vieze bakken van stenen uit klei, en hen bevrijd. En³⁹ met al uw ervaring hebt gij hen laten

delen in het vuur van God en de wolk van de zuiverheid (*hagneia*), die heel de vlam van de begeerte (*epithymia*) uitdooft. En dat niet alleen, maar gij hebt ook die rode brandende zee⁴⁰ (waarop vooral de meesten van ons plegen gevaar te lopen) voor hen doen splijten en met uw herdersstaf en uw herderskennis hebt gij hen overwinnaars gemaakt aan wie men zegetekens wijdt en hebt gij al hun achtervolgers tot de laatste doen verdrinken.

d. En dat niet alleen, maar ook daarna hebt gij de Amalek van de eigenwaan (*oiêsis*), die gewend is na de overwinning op de zee de overwinnaars tegemoet te trekken, op de vlucht gedreven door, staande tussen ascese (*praxis*) en beschouwing (*theôria*), uw armen uit te strekken⁴¹. Voor uw volk (*laos*), door God verlicht, hebt gij de volken (*ethnê*) overwonnen. Uw volgelingen hebt gij op de berg van de hartstochtloosheid (*apatheia*) geleid. Gij heb hen tot priesters (*hiereus*) aangesteld. Ge hebt hun de besnijdenis geschonken, want indien ze hierdoor niet gezuiverd werden, was het onmogelijk God te zien. Gij zijt naar de top opgeklommen na u bevrijd te hebben van alle duisternis, donkerte en stormwind, ik bedoel het drievoudige duister van de onwetendheid.

e. Gij zijt genaderd tot het licht dat veel heiliger is en stralender en subliemer dan dat van de braamstruik. Gij zijt waardig bevonden de stem (van God) te horen, waardig bevonden (Hem) te aanschouwen (*theôria*) en te profeteren (*prophêteia*). Wellicht hebt gij, ofschoon gij u nog op deze wereld bevondt, wat daarna zal gebeuren (*ta opisthen mellonta*) (Ex 33,23) gezien, ik bedoel de eschatologische (*eschatos*) verlichting van de kennis die daar zal plaatsvinden⁴². Daarna hebt gij van die stem gehoord: "Een mens zal Mij niet zien" (Ex 33,20). Daarom zijt gij, dunkt me, na uw Godsanschouwing afgedaald naar het diepste dal van de kennis (var. nederigheid) in Horeb, meedragende de tafels van uw geestelijke opstijging en met het gelaat van uw ziel en uw lichaam verheerlijkt. Wee de aanblik van het maken van het gouden kalf! want dat gebeurde in mijn gemeenschap. Wee het verbrijzelen van de stenen tafelen!

f. En wat gebeurde er daarna? Gij hebt uw volk bij de hand genomen, gij zijt door de woestijn getrokken. Wellicht hebt gij ook voor dat volk, wanneer het eens verbrand werd door de vlam van zijn eigen vuur⁴³, een waterbron van tranen doen ontspringen bij middel van hout. Ik bedoel: door het vlees met

zijn hartstochten (*pathêma*) en begeerten te kruisigen (cf Gal 5,24). Gij hebt oorlog gevoerd tegen de volkeren die hen tegemoet trokken en hen met vuur van de Heer vernietigd. Gij zijt naar de Jordaan getrokken – niets belet immers de geschiedenis een weinig in te korten – gij hebt uw volk doen oversteken (*diaireis*) door uw woord zoals Jozua (Joz 3,1vv) en stroomafwaarts hebt gij wateren laten stromen naar de Zoute en Dode Zee, maar de wateren van de liefde hebt gij stroomopwaarts doen stilstaan voor de ogen van die geestelijke Israëlieten van u⁴⁵.

g. Vervolgens hebt gij verordend twaalf stenen aan te brengen ofwel om daarmee de weg van de apostelen te symboliseren, ofwel om ongetwijfeld de overwinning op de acht volkeren, namelijk de acht hartstochten⁴⁶ en dan weer om het verwerven van de vier kardinale deugden uit te beelden. Vervolgens hebt gij de Dode en steriele zee helemaal achter u gelaten en zijt gij naar de stad van de vijand getrokken. Gij hebt door het gebed op de trompet geblazen om de zevende rondtocht, het menselijk leven aan te duiden. Gij hebt die stad vernietigd, gij hebt haar overwonnen, zodat gij voortaan kunt zingen tot uw goddelijke en onzichtbare bondgenoot: “De zwaarden van de vijand werden geheel en al vernietigd, en hun steden hebt gij verwoest” (Ps 9,7).

h. Wilt ge dat ik het gewichtigste en het machtigste van alles zeg? Gij zijt opgegaan naar Jeruzalem, het visioen van volmaakte vrede⁴⁷ van de zielen. Gij hebt Christus gezien, de God van de vrede na tezamen met Hem geleden te hebben (*sygkakopatheô*) “als een goed soldaat” (2 Tim 2,3) om met Hem uw vlees “met zijn hartstochten en begeerten” (Gal 5,24) te kruisigen. En terecht, want gijzelf zijt als “God geworden voor Farao” (Ex 7,1) en voor heel zijn vijandige legermacht. Gij werd vervolgens mede (met Christus) begraven (*synthaptô*) en zijt samen (met Hem) mede afgedaald (*sygkaterchomai*) ter helle (Hades), ik bedoel de diepte van de Godservaring (*theologia*) en van de onuitsprekelijke mysteriën. Gij werd gezalfd door uw verwante en bevriende vrouwen, namelijk de deugden, en verspreidde een goede geur. Gij zijt verrezen (want wat zal mij beletten ook dat te zeggen, daar gij ook in de hemel aan de rechterhand zit⁴⁸?) (O beroemde roof!). Gij zijt opgestaan, ook gij, toen gij drie dagen in het graf gelegen hadt, na de overwinning op drie tirannen, of wellicht om het passender te zeggen na de overwinning op lichaam, ziel

en geest, of na de zuivering als het ware van de driedelige ziel, ik bedoel de begeerte, de toorn en de rede⁴⁹.

i. Gij zijt aangekomen op de Olijfberg – het is nodig bondig te zijn en niet overdreven de wijze uit te hangen vooral omdat wij naar u schrijven die vol wijsheid zijt en die van allen die boven ons staan uitmunt in kennis –. Over deze berg, meen ik, zegde een reiziger huldigend: “De hoge bergen zijn voor de hinden” (Ps 103,18), dit is voor de zielen die de slangen vernietigen. Tot bij die berg zijt ook gij meegelopen en aan de voet van de berg zijt gij gekomen. Gij hebt opgekeken naar de hemel – opnieuw immers voer ik de allegorie terug in het verhaal – en na ons, uw leerlingen, gezegend te hebben hebt gij de opgestelde en vaststaande ladder van de deugden gezien.

j. Van deze ladder hebt gij als een wijs architect met de genade van God, die u geschonken werd, het fundament gelegd, of liever ook de afwerking zelf voltooid; daar gij ons eenvoudigen overtuigd hebt en uit de nederigheid getrokken hebt, hebt gij ons met geweld verplicht u onze onreine mond te lenen om tot uw volk te spreken. Ook dat is niet verwonderlijk, want ook Mozes was gewoon volgens de voorstelling van het geschiedkundig verhaal zichzelf te stigmatiseren als behept met een spraakgebrek en traag van tong te zijn (Ex 4,10). Maar hij had het geluk een zeer goede dienaar en woordvoerder aan te treffen, Aäron. Gij echter, inwijder in de onzeglijke mysteriën, ik weet niet waardoor gedreven gij naar een waterloze bron gegaan zijt helemaal gevuld met Egyptische kikkers, of liever met kolen.

k. Daar het niet past dat ik de vloed van mijn rede over u onvoltooid laat en wegga, gij die de hemel doorloopt, weven wij de lof van uw schoonheid verder en zeggen wij als volgt: gij zijt de heilige berg genaderd en hebt uw ogen ten hemel verheven en gij hebt uw voet zijn fundament doen bestijgen, gij hebt gelopen, gij zijt opgeklommen en gij werd verheven en hebt de cherubijnen, de deugden, bestegen, en gij hebt uw armen geopend (*petannumi*) en zijt onder toejuichingen opgestegen na de vijand op de vlucht gedreven te hebben. En na de weg bereid te hebben zult gij vooropgaan of beter nog altijd en ook nu nog zijt gij een gids en gij leidt ons allen om te klimmen naar de top van de heilige ladder, en gij zijt geënid (*enoô*) met de liefde, en de liefde is God.

Aan Hem zij de eer voor eeuwig. Amen.

NOTEN BIJ 'DE HERDER'.

1. §2 Definitie van de herder (poimên).
2. §3 Definitie van de stuurman (kybernêtês).
3. §4 Definitie van geneesheer (iatros).
4. "Met lichaam vrij van ziekte bedoelt Jo.Cl. hier niet een lichaam dat geen ziekte opdoet door verandering of vermeerdering van de samenstellende elementen, maar het lichaam dat de sensuele begeerten heeft afgelegd en het bederf dat uit hen voortvloeit. Zoals hij in de verhandeling over de hartstochtloosheid zegt: een hartstochtloze in de ware betekenis van het woord is hij die zijn vlees onvergankelijk heeft gemaakt en zijn geest verheven heeft boven de schepping." Ss
5. §5 Definitie van leraar (didaskalos). Jo Cl. schetst het ideaalbeeld van de leraar. Door verlichting (ellampsis) bezit hij de kennis van God onmiddellijk. Dit heeft als gevolg dat hij geen andere boeken nodig heeft. Vö p. 270.
6. "'Laat u in het andere onderwijzen' namelijk 'het geestelijke' want zoals gij uw leerlingen onderwijst op een zintuiglijke wijze, zo leert God ook u op een geestelijke wijze." Ss
7. "Hij die zijn kennis niet van God ontvangt, maar zijn zinnen nog op het aardse zet, hoe kan hij zijns gelijken genezen? Want "als de ene blinde de andere leidt, vallen beiden in de kuil", zegt de Heer (Mt 15,14)." Ss
8. "... niet omwille van woorden, maar omwille van daden worden honoraria aan de artsen gegeven." s (S)
"Gregorius de Theoloog zegt ook: "Zonder goede levenswijze is nooit iemand in de hemel gekomen (hypsôsthai), wel velen zonder mooi klinkende rede. Want de genade is niet het aandeel van wie goed spreken, maar van wie goed leven." sS
9. Omwille van hun gehoorzaamheid en nederigheid hebben de monniken alle strijd verdreven en bezitten zij de innerlijke vrede (anapausis), of zoals het in paradoxo overdrijving heet: een slapeloze slaap. Dan zijn zij ook immuun tegen alle eigenwaan en hebben een heilzame blindheid voor hun eigen voorkeur. Vö p. 40.
10. Op de vraag naar wie de dragers zijn van de gnosis (kennis), geeft Jo.Cl. twee verschillende antwoorden die in eenklank zijn met de traditie. 1) De "geest" (nous) is het orgaan dat verlicht wordt en verheven tot de beschouwing (Zie de woestijnvaders). 2) Vaker spreekt hij van "geestelijke zintuigen", die de kennis (gnosis) ontvangen. Ze heten "zintuigen van de ziel" (§14) of "het inzicht van zijn ziel" (25§28.56; 28§6a; 30§11a) of "inzicht van het hart" (25§30; 26§69; 27§2). De betekenis varieert en bedoelt niet altijd de "geestelijk zintuigen": in 25§56 betekent het "diepte" zoals in 27§2. Vö p. 268 n 4.
11. i.p.v. "deugd" (aretê) leest PG "kwaad" (kakon) wat zinloos is. Vö p. 203 n. 1.
12. "Bij twee demonen, die van de ijdelheid (kenodoxia) en van de gulzigheid (gastrimargia), of die van de opvliegendheid (oxycholia) en de ontucht (porneia). Want indien iemand een weinig onoplettend is, ontwaken

zijsnel en wel zozeer dat zij tot aan onze dood bij ons blijven en onze natuur tot slaaf maken daar zij tot onze natuur behoren." s In de Russische vertaling: de wellust en de woede.

13. Het is de taak van de abt de hartstochten te verwijderen die voor anderen ongeneesbaar schijnen te zijn. Vö p. 183 n. 3.

14. Vö p. 257 n. 1 schrapte "voorbeeld" (eikona): "als naar het archetype (voorbeeld)".

15. Daarom is voor hem de waakzaamheid bijzonder noodzakelijk. Hij is het hoge voorbeeld van de broederlijke liefde die de monniken onder elkander verbindt (§60). Vö p. 257.

16. De liefde (agapê) van de ware herder heeft haar oerbeeld in de Heer en zijn lijden en wordt als "navolging van Christus" opgevat. Vö p. 257.

Het deugdenleven in het algemeen en de naastenliefde in het bijzonder wordt nu eens als nabootsing van God (mimêsis theou) dan weer als navolging van Christus opgevat. Van groot belang is de verwijzing naar het lijden van Christus (Vgl. 25§34a; 9§121; 26 III §2). In deze samenhang moet men het liefdewerk van de abt zien. Alle naastenliefde staat in verband met Christus en vooral met zijn lijden. Vö p. 258.

17. Jo.Cl. spreekt tot de herder. Wanneer iemand u benadert om zijn zonden te belijden, zegt hij, en dikwijls aarzelt, haast u alleen met woorden met zijn situatie te identificeren, maar niet door daden. Bijvoorbeeld, zeg tot hem, broeder wees niet bedroefd, want ook ik heb dat en dat gedaan, namelijk datgene wat hij aarzelt te belijden. Dan zal hij moed vatten en u alles zuiver meedelen. Daardoor zult gij geen schade lijden." s

18. Vgl. 1§12; 2§1 Vö p. 14.

19. Vertaling van AdA: "Een handige herder moet naar het voorbeeld van een wijze kapitein zich inspannen om volmaakt geest en hart te kennen van wie hem gehoorzamen en de opstelling die het beste past bij ieder van hen. Want het kan gebeuren dat in die troep van die atleten van Jezus Christus, zoals in een troep soldaten, er enigen zijn die bekwaam zijn met hem te strijden aan het hoofd van de compagnie, om heel het bataljon te verdedigen, d.i. bekwaam zijn om de herder bij te staan in de leiding van de zielen die hem onderworpen zijn, en anderen die voldoende sterk en edelmoedig zijn om een tweegevecht te voeren met de vijand, d.i. die voldoende vervuld zijn met de Geest van God om alleen te strijden tegen de demon en kunnen gezonden worden naar de eenzaamheid van de woestijn, die de plaats is van die heilige gevechten. "

20. "Het past, zegt Jo.Cl, dat wij erop letten, niet op een of andere manier wat wij in de haven, namelijk in de eenzaamheid (hesychia), verzameld hebben, in de zee van de machtsuitoefening en het higoemenaat te verstrooien." s

21. Vgl. 27§18.

22. Voor de vertaling zie 27§3, waar de gedifferentieerde houding een graadmeter is voor de groei van de stilheid. Vö p. 285.

23. Voor alles moet de abt zelf zijn eigen wil laten varen, om als een zeer goede stuurman en higoemeen de monniken te kunnen leiden. Vgl. §94a

Vö p. 42 n. 1.

24. "Ik meen dat Jo.Cl. het volgende wil zeggen: dat men tot allen die naar school komen om deel te hebben aan het geestelijke zaad niet zonder onderscheid moet spreken, noch op dezelfde manier voorschriften en berispingen geven, maar moet rekening houden met persoon, tijd en met de kwaliteit en de kwantiteit van hun zonden (hamartêmatôn) (var. mathêtheuomenôn = van de leerlingen)." s

25. "Anadochê" is de aanvaarding van verantwoordelijkheid over een ander met betrekking tot de geestelijke leiding van monniken. GPL

26. Jo.Cl. beschouwt het als een plicht van de abt voor de nalatige broeders te bidden. Dan kunnen zijzelf aan hun heil werken. Zie ook abt Sisoês 12: Eens werd de leerling van abt Sisoês, Abraham, door de duivel bekoord en de abt zag dat hij gevallen was. Hij stond op, spreidde zijn handen ten hemel en sprak: "God, of U nu wilt of niet, ik laat U niet los als U hem niet geneest". En onmiddellijk was hij genezen. VS, Mon. Cah. 10-11, p.234. Vö p. 239.

27. "Bemerkt dat baardelozen eigen eet- en woonplaatsen moeten hebben, zoals de grote Basilius zegt." S "Jo.Cl. spreekt over de opvoeding en het opnemen van kinderen of andere baardelozen: zij moeten in gescheiden woonruimten leven." Ss

Dit geldt ook in de kloosters van de H.Sabas en de H.Theodosius.

28. "Jo Cl. spreekt over Gregorius de Thaumaturg (213-270/275) die de eenzaamheid (hesychia) omwille van een door God geschonken bisschopsambt verkoos boven het martelaarschap" s. Cf de biografie van Gregorius van Nyssa die de bron is van latere biografieën. Spijtig bevat zij menige legende en vergissing. (PG 46,893-958) LThK 4 col 1216.

29. Cf 27, §26bc.

30. Zie trap 4.

31. Lavra is een type van monasterium. In een lavra is een groep verspreide cellen (kellia) verbonden met een centraal complex bevattende een kerk, een refter en verschillende bijgebouwen (voorraadkamer, stallen, bakkerij). De monniken leefden als eremieten gedurende de week, bezig met gebed en handenarbeid, maar waren gehoorzaamheid verschuldigd aan een higoemeen en verzamelden zich op de weekends in de lavra voor de liturgische diensten en om voedsel in te slaan en materialen voor hun handenarbeid. Een lavra is dus een compromis tussen eremitisch en cenobitisch monachisme. ODByz 2, col 1190.

32. Jo.Cl. interesseert zich niet voor de behandeling van de theologische problemen, (Drie-eenheid, Christologie) maar de vermaning dat de plicht van de abt is de monniken langs de weg van de rechtgelovigheid (orthodoxie) te leiden, is hem diepe en heilige ernst. Vö p. 277.

33. Jo.Cl. volgt hier de heersende allegorische verklaring van de Schrift. Dat de kinderen van Israël in de woestijn ongedesemd brood en bittere kruiden moesten eten betekent dat wij onze wil er niet moeten bijnemen (to azymon) en dat de uitvoering van een bevel strengheid (= het vasten) verwekt. Vö p. 276.

34. De allegorische verklaringen in het eerste deel van deze laatste lofrede §100 a-g doen denken aan Gregorius van Nyssa, *Over het leven van Mozes, II*, in *Kerkvaderteksten met commentaar 9*, Bonheiden 1992, p. 51 vv., waarin Gregorius zich laat inspireren door Philo, *Het leven van Mozes*. We vinden er een aantal gelijkende thema's in terug.
Cf Daniélou J., *Moïse exemple et figure chez Grégoire de Nysse*, in *Cahiers Sioniens*, 8 (1954) p. 267-282; Id., *Sacramentum Futuri*, p. 178-200.
35. De hesychast is voor Jo.Cl. het beeld van een aardse engel. De geestelijke vader is hier overbodig geworden, de met God verenigde ziel wordt onmiddellijk door het Woord verlicht, dat haar mystagoog is. Vö p. 42 n. 4.
36. De matigheid (sôphrosynê) is verbonden met de stilheid (hesychia) (26§2) en met alle deugden (15§b3). Ze geeft vleugels aan het gebed (28§13) en voert tenslotte tot God (§100c). Vö p. 286.
37. De hartstochtloosheid ontstaat uit de nederigheid (4§65; 25§35-36), uit de gehoorzaamheid (4§65), uit de rouwmoedigheid (7§51). Ze is verweven met heel het deugdenleven (29§16). Tenslotte is de hartstochtloosheid een gave van God afgesmeekt in het gebed. In zijn wezen trouwens is God hartstochtloosheid (29 § 19a). Vö p. 250v.
38. "de vleselijke begeerte". sS
39. Var. "En gij hebt hen laten delen in de volle ervaring van het vuur van God en de wolk der zuiverheid, die..." GM p. 376.
40. "de vleselijke hartstocht". s
41. Originele interpretatie van deze scène door Jo.Cl. Vö p. 267.
42. "de volmaakte kennis in het hiernamaals." s
43. "Jo.Cl. zegt hier: uw volk dat door zijn eigen vuur brandde namelijk door zijn eigen begeerten en hartstochten, zijt Gij door het kruishout zoals Mozes te hulp gekomen, namelijk door versterving (kakopatheia) en kruisiging van uw vlees hebt Gij voor hen bronnen van tranen doen ontspringen als navolging van het visioen van Mozes." sS
44. "Er zijn twee wijzen om het kruis te bestijgen. De eerste, wanneer het lichaam aan het kruis gehecht wordt, de tweede wanneer wij het kruis bestijgen door beschouwing (theôria). De eerste geschiedt door de vrije wil, de tweede door de werkzaamheid van de werken. De geest onderwerpt zich niet, wanneer het lichaam niet onderworpen werd. De heerschappij van de geest is de kruisiging van het lichaam en de geest onderwerpt zich niet aan God, indien de vrije wil zich niet aan de rede onderworpen heeft." S
45. " Jo.Cl. zegt dit: zoals Jozua, de zoon van Nun, met zijn staf de Jordaan verdeelde en de onderste wateren naar de Zoutzee, die de Dode zee genoemd wordt, liet wegvloeien en de hogere wateren deed stilstaan voor de ogen van het volk, zo hebt ook gij uw eigen volk verdeeld en voor de doortocht van deze wereld voorbereid, door de tranen van de beginnelingen door het lot toe te wijzen aan de bitterheid en het zoute water van de hartstochten en de inspanningen (ponos) en door de versterving van de lusten te bepalen (want na de versterving van hartstochten en lusten zijn die niet meer nodig). Maar de wateren der liefde, die daarna komen, daar zij de volmaaktheid brengen hebt gij boven doen stilstaan, namelijk gij hebt

ze standvastig, duurzaam en onveranderlijk gemaakt door de goddelijke genade voor de ogen van uw leerlingen." sS

46. "Gij hebt, zegt Jo.Cl. acht hartstochten achtergelaten. Indien ge wilt, kunt ge ze dan daar zien, namelijk: mijn onverzadigbare en allesvretende buik, heerseres van de hartstochten, koningin maag (dat is de Dode Zee die ge achter u gelaten hebt)." S

47. Allegorische methode berustend op de symboliek der namen: Jeruzalem= visioen van vrede (Jerusalem, beata pacis visio). Vö p. 276 e, n. 1.

48. Voorzover hij in Christus Jezus is, die als eersteling van heel ons geslacht daar met zijn lichaam zit. Daar was God waar Paulus zegde dat hij naar de hemel verrukt werd.

49. "Jo.Cl. volgt de allegorische methode voor de Schriftverklaring. Hij kent de symboliek van de getallen: de drie dagen van Christus in het graf. Vö p. 276 en n. 1. Liefde (erôs), toorn (thymos), geest zijn een groot drievoudig vermogen (van de ziel). Jo.Cl. noemt het begeervermogen hartstocht." S